

LA SUFIXACIÓ EN LA PREMSA VALENCIANA DEL SEGLE XIX

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València
joaquin.marti@uv.es

RESUM

El Mole, una de les primeres i més rellevants manifestacions periodístiques en llengua catalana, va partir d'un model lingüístic popular i modern, basat en la literatura popularista contemporània, que els redactors van procurar combinar amb un registre més formal segons el tipus d'article. L'actualitat del periòdic els duu a reflectir el llenguatge de l'època, però també a practicar la formació de noves paraules a través dels recursos interns de l'idioma, com la derivació. En aquest article estudiem els sufixos que apareixen en *El Mole*, i veiem com expressen en part la realitat lingüística del català del segle XIX en la seua varietat valenciana, i en part la creativitat dels seus redactors. Igualment, s'estudien les veus de major interès formades mitjançant aquest procediment. Comparem, quan cal, les formes d'*El Mole* amb les dels textos contemporanis.

MOTS CLAU: Premsa, Segle XIX, País Valencià, Llenguatge periodístic, Formació de paraules, sufixació.

THE SUFFIXATION IN THE VALENCIAN PRESS OF THE 19TH CENTURY

ABSTRACT

El Mole, one of the first newspapers in Catalan language, used a popular and modern language based on contemporary popular literature that the authors blended with a more formal register according to each one of the articles. The editors made use of a contemporary language linked with the reality they were living and at the same time developed a creative use of the language by using word formation mechanisms, like suffixation. In this paper we study the suffixes of *El Mole*, and we see how they express the 19th century Catalan linguistic reality in its Valencian variety and the linguistic creativity of the editors. Furthermore, we focus on the words of major interest formed by suffixation. We compare also the linguistic forms of this newspaper with other contemporary Catalan texts.

KEYWORDS: Press, 19th century, Valencian country, Journalistic language, Word formation, Suffixation.

1. EL MODEL LINGÜÍSTIC D'*EL MOLE* I LA SUFIXACIÓ.

El Mole és una de les primeres publicacions periòdiques en llengua catalana¹ i una de les més rellevants. Malgrat les imposicions de la nova llei d'impremta i les limitacions econòmiques que l'afectaren, assolí una gran difusió i popularitat, entre quatre mil i cinc mil lectors durant la segona època, als quals caldria sumar

¹ Sobre la premsa en llengua catalana al segle XIX, veg. Guillaumet (2015).

el públic, en gran part analfabet, que hi accedia com a oient a través de lectures col·lectives.² El redactor principal del periòdic era Josep Maria Bonilla, que va comptar amb la col·laboració de Josep Bernat i Baldoví i de Pasqual Pérez. Encara que de forma discontinua, es va publicar entre 1837 i 1870, durant cinc èpoques diferents. La primera, l'any 1837, de l'1 de febrer al 31 d'agost; la segona, entre el 3 de novembre de 1840 i el 9 de juliol de 1841; la tercera, del 16 de gener de 1855 al 23 de febrer de 1856. Entre 1863 i 1864 es va publicar com a suplement a *El Porvenir*, del 2 de novembre de 1863 al 23 de maig de 1864; i, sense que s'indiqués expressament en el periòdic que conforme una altra època, del 22 d'agost de 1864 al 20 de març de 1865 es publica amb el títol d'*El Mole Antic*³ com a "suplement als *Dos Reines*".⁴ La cinquena i darrera època comprén quinze números, entre el 24 de febrer i el 6 de juny de 1870. En la quarta època, tant en l'etapa de suplement a *El Porvenir* com en la de *Los Dos Reinos*, Josep Maria Bonilla sembla que ja era el redactor únic, segons es desprèn de la informació de la darrera pàgina de cada número: "Por todo el número: José María Bonilla".

Els redactors d'*El Mole* s'enfrontaren amb el problema d'haver d'elaborar un discurs periodístic en català, i això, juntament amb la situació de minorització que patia la llengua pròpia, sense a penes referents contemporanis cultes als quals poder acudir, va fer que es preocupessin des del primer moment pel model lingüístic que havien de fer servir en la publicació. En aquest sentit tingueren en compte tant el públic al qual s'adreçaven com les exigències del gènere periodístic. *El Mole*, com la premsa satírica del segle XIX en general, anava destinat principalment als sectors populars, acostumats a llegir o escoltar textos en català en un registre col·loquial, com el que trobaven en els col·loquis satírics i burlescos. Els redactors d'*El Mole* partiren, doncs, d'aquest model, que els permetia connectar millor amb el seu públic potencial, però, conscients de l'aptitud del valencià per als assumptes cultes i per als registres formals, i no únicament per als populars i informals (Simbor 1989: 14),⁵ i pensant segurament que les exigències de la premsa devien ser diferents a les de la literatura popular, i que, segons el tema o el tractament de la notícia o del comentari, s'hi podia fer servir un registre més formal, distingeixen expressament dos tipus d'estil: un "estil

² Veg. Balaguer (1988: 70).

³ Així com les èpoques tercera i quarta (fins el 23 de maig de 1864) són indicades expressament en la capçalera de la publicació, el període d'*El Mole Antic* no porta cap indicació sobre l'època. De manera que podríem considerar aquest període com una segona etapa de la quarta època. En la darrera aparició del periòdic, en 1870, s'assenyala en la capçalera que és la "5ª època".

⁴ Es tracta del periòdic *Los Dos Reinos*, fundat a València el 16 d'agost de 1864 per Josep Peris i Valero, cap del partit progressista.

⁵ Manuel Civera (1820), autor de les *conversacions* entre Saro Perrengue i el Doctor Cudol, ja lamentava el menyspreu i degradació del valencià, i es referia a la seua aptitud per a tractar sobre qualsevol tema, al mateix nivell que les altres llengües. Alguns investigadors consideren aquestes *conversacions*, que conegueren tres èpoques, des de l'any 1809, com "el primer periòdic en valencià" (Martínez-Gallego 2015: 190); altres, però, veuen els plec de cordell més aviat com a precedents del periodisme pròpiament dit (veg. Codonyer 2000: 15).

cult" i un "estil ordinari y vulgar" (1837: I, 26), i es proposen de fer servir tots dos registres en el periòdic, segons el tipus d'article.

D'altra banda, com cabia esperar d'una publicació d'actualitat destinada a un públic popular, els redactors d'*El Mole* adopten en la publicació un "estil modern",⁶ i afirmen que els idiomes, en cas de necessitar nous vocables, tenen l'opció d'acudir a les llengües clàssiques (llatí i grec), de manllevar vocables d'altres llengües modernes, i afegeixen que "sempre que per a espresar conseptes moderns, cregam indispensable recurrir a la creasió de noves paraules, ho farem, però usant del mirament y parsimònia que en tals casos aconsella Horasi" (1837: I, 26-27). En efecte, en la formació de noves paraules recorren tant als cultismes i als manlleus d'altres llengües modernes com a la creació lèxica usant els recursos interns de l'idioma, entre els quals destaquen la derivació i la composició.

Aquestes paraules dels redactors d'*El Mole* proven la importància que per a ells tenia la derivació en la formació de mots. Dins de la derivació, ocupa un lloc destacat per la seua productivitat en el periòdic la sufixació. L'objectiu d'aquest treball és l'estudi de la sufixació en *El Mole*, especialment inventariar i comentar els sufixos d'interés enregistrats, ordenats alfabèticament per tal de facilitar-ne la consulta.⁷ L'interés dels sufixos recollits es troba, segons el cas, en el seu origen, en la variació formal que presenten, en els seus matisos expressius, o en el tractament que tenen en valencià. Igualment, en alguns casos donen origen a mots, accepcions o variants no enregistrades o no documentades en els diccionaris històrics, descriptius ni normatius, així com a veus de caràcter dialectal. Alguns dels sufixos descrits semblen patir actualment, almenys en valencià, una certa reculada (-*alla*, -*am*, -*im*). Algunes veus formades per sufixació són documentades només en *El Mole*, o documentades ací per primera vegada. S'analitza el valor que tenen els diferents sufixos, així com les variants formals que en alguns casos adopten. Igualment, amb la intenció de contribuir a millorar el coneixement del lèxic valencià del segle XIX, s'estudien les veus de més interés formades per sufixació. Quan cal, es comparen les formes d'*El Mole* amb les dels textos contemporanis. Situem el signe (*) davant dels mots no registrats en el DCVB, en el DECat ni en el DA_g, (**) davant les accepcions no registrades, (°) davant els mots o accepcions no documentades, i (+) davant els mots que avancen la primera documentació respecte a aquests diccionaris.

⁶ *El Mole* participa així d'una tendència a la modernització de la llengua literària que es troba ja en autors valencians dels segles XVII, com Gaspar Escolano i Marc Antoni Ortí, i XVIII, com Carles Ros i Marc Antoni d'Orellana. Una postura renovadora en matèria lingüística, pel que fa al castellà, es troba també en Larra i en gramàtics contemporanis com Bello (veg. Lapesa 1984: 79-81).

⁷ Com diu Martines (2000: 284-285), per tal de caracteritzar els mecanismes de creativitat lèxica d'una determinada època, "és fonamental disposar d'un inventari de morfemes tan complet com siga possible i d'una descripció del joc que permet cadascun".

2. SUFIXOS

2.1. Els sufixos *-ada* i *-ador*, *-adora*

En el sufix *-ada* (llatí *-ATA*) es troba tant la conservació de la *d* com la forma reduïda *-à*. A la primera meitat del segle XIX assistim a una etapa de transició entre la conservació de la *d* intervocàlica en *-ada* i la seua pèrdua, que acabarà imposant-se en valencià al darrer quart del segle XIX. En aquesta etapa juntament amb els casos d'elisió de la consonant dental, també n'hi ha alguns de manteniment de les dues vocals *aa*, tant en *El Mole: m'agràa* (1837: I, 221; II, 271), *espràa* (1837: I, 351),⁸ com en altres textos valencians: “sa corbata *enrandàa*”,⁹ “eixa *desculàa*, llecha, / Senta la de Campanar”.¹⁰

Trobem el sufix *-ada* (*-à*) en *El Mole* en la formació de substantius a partir de noms indicant ‘acció pròpia de’, amb un valor pejoratiu: *°baconada* ‘acció indigna, indecent’ (1837: I, 101),¹¹ **calomardà* (1837: I, 151, 152), derivat del cognom del polític espanyol *Calomarde*, **romanticada* (1837: II, 135),¹² amb valor col·lectiu o intensiu: *+novellaes* ‘conjunts d’infants’ (1837: II, 222),¹³ *panaes* (1840-41: I, 67), *paraulaes* (1837: I, 15), indicador de colp: *+baquinada* (1837: I, 87),¹⁴ *bofetaes* (1837: I, 138), ***cui-raes* ‘colps pegats amb un cuir’ (1855: I, 318), *°culataes* (1837: I, 138), *garrotà* (1863: 83), *pernaes* (1837: II, 126), *+samugà* (1837: I, 135),¹⁵ *+tamborinà* (1837: I, 135), *tamborinades* (1837: I, 14, 148), *tamborinaes* (1837: I, 16), *+trabucà* (1837: I, 135); en ***molà* (1855: I, 15; 1855: II, 34) és referit a cadascun dels números d’*El*

⁸ També en *Maalenes* (“el convent de *Maalenes*”) (1837: I, 192), amb simplificació del grup consonàntic intervocàlic *-gd-* > *-d-* i posterior elisió de la dental aproximant intervocàlica en la seqüència *-ada-*.

⁹ *Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema consitucional que pasaren entre els dos acreditats patriotes Saro Perrengue y el doctor Cudol*, València, 1820, p. 69.

¹⁰ *Les marors de una fadrina o El viudo vert*, València, 1860, p. 38.

¹¹ En el DCVB *baconada* ‘cosa molt bruta o acció indecent’ figura com a valencià, sense documentació. En el DGLC ‘acció, paraula, bruta’, en el DIEC ‘acció o paraula molt bruta, indecent’, en el DNV ‘acció o paraula bruta’, en el DDLC ‘brutícia’ documentada en Puig i Ferrer (1934), i ‘porqueria’ en Joan Oliver i Feliu Formosa (1963). Encara que el DCVB registra aquest mot només en valencià, veiem que també és usat per autors del Principat, i Labèrnia (1839) inclou *baconada* ‘porqueria’, ‘atsegallada’ com a veu “peculiar de una de las quatre províncias”.

¹² Cfr. “-Muger! / Cese tu decir fatal: / que encierra cada palabra / veneno que daño labra / imposible del puñal. / -(Ya ix en les *romanticaes*)” (Joan Colom, *Lo que fa la roba*, Castelló, 1875, p. 35). *Romanticada* i *calomardada* es documenten també en castellà, encara que no figuren en el DRAE.

¹³ Els diccionaris normatius, com també el DECat (V, 974), registren *novellada* referit només als animals petits, novells. En el DCVB s’aplica també, figuradament, al ‘conjunt d’infants nascuts de poc’.

¹⁴ Mot valencià, segons el DCVB i el DAg. No es registra en el DECat, com tampoc en el DGLC, en el DIEC ni en el DDLC, però sí en el DNV.

¹⁵ Mot valencià (DCVB; DECat, VII, 649, 651-652). Es documenta ja al segle XVIII: “Per lleu, y que samugada / que mereixia en lo cap!” (c. 1735) (*Raonament que tingueren dos llauradors de el poble de Vinalesa*, BUV, ms. 668, p. 7). No es registra en el DGLC ni en el DIEC, però sí en el DNV i en el DDLC.

Mole.¹⁶ Com a sufix nominalitzador de verbs, que forma substantius indicadors d'acció i efecte: **afluixada* 'pagament' (1837: I, 314),¹⁷ *°bramaes* (1837: II, 248), *°donaetes* 'donacions' (1837: II, 144),¹⁸ *+empastrada* (1837: I, 13),¹⁹ *°enclavada* (1837: II, 326), **esmerada* 'desgast per l'ús continu' (1837: II, 164), ***estufarrada* 'esquitx, porció d'aigua llançada amb un estufador' (1837: II, 249), *menchada* (1837: I, 96).

El substantiu *carchotada* (1837: I, 334; II, 293), plural *carchotaes* (1837: II, 310), figura en el DCVB amb el sentit de 'carxot', documentat en Joaquim Amo. En el DNV es registra amb el sentit de 'carxot fort', segurament pensant en un derivat intensiu de *carxot* 'colp fort al bescoll pegat amb la mà oberta'.²⁰ *Carxotada* s'aplica en els textos citats d'*El Mole* als colps pegats en la processó del Corpus amb el carxot de la Degolla,²¹ i en sentit figurat a un atac o agressió o a una derrota militar (1837: I, 334; II, 293, 310), juntament amb el verb *carxotar*, ací 'atacar i derrotar (un enemic, en una guerra)'.²²

Igualment, en el sufix *-ador*, *-adora* (llatí *-ATORE*) conviuen en *El Mole* els casos de manteniment i d'elisió de la consonant dental. Aquest sufix forma substantius i adjectius que indiquen l'agent (cfr. Moll, 2006: 260): *°aponderaors* (1837: I, 91), *arreplegador* (1837: I, 112), *°destrosaor* (1837: I, 189), **engabiaor* (1840-41: II, 145), *parlador* (1837: I, 90), *regaora* (1837: I, 152, 195), i la que deu ser una creació dels redactors d'*El Mole*, **desgobernaor*: "al poble español no li ha·mostrat res el govern, o el desgovern, per millor dir, y después que entre els *desgobernaors* y els *crancs* l'han consumit en la ignorància" (1840-41: I, 24), "El govern español *desgobernaor*" (1840-41: I 253), construcció antitètica, en relació amb els mals governants, neologisme format a partir de *desgovern*, per referència a un mal govern, en contrast amb els *governadors*.

El sufix *-adora* el veiem també aplicat a objectes o instruments usats amb la funció que expressa el lexema: **estrañinadora* (1837: II, 307) i **estrañinaora* (1840-

¹⁶ Creació dels redactors d'*El Mole*, probablement jugant amb l'homonímia amb *molada* 'colp pegat amb una mola', tenint en compte el caràcter crític i satíric del periòdic.

¹⁷ Derivat d'*afluixar* 'pagar'.

¹⁸ En el DCVB *donada* 'acte de donar; especialment, acte de repartir les cartes als jugadors', però en el cas que ens ocupa és sinònim de donació, acció de donar.

¹⁹ Mot propi del valencià (DCVB; DECat, III, 303). El recullen el DNV i el DDLC, però no el DGLC ni el DIEC.

²⁰ No es registra en el DGLC, en el DIEC ni en el DDLC.

²¹ La referència al carxot de la Degolla es documenta en el mateix periòdic *El Mole*, on es critica aquesta tradició festiva (1837: II, 123-124). En el DCVB es registra el *carxot de la Degolla* en valencià, però sense documentació.

²² Igualment en: "Anaben a *carchotar* als facsiosos en Navarra" (1837: I, 316), aplicat, així mateix, als carlins. *Carxotada* formalment podria entendre's com un derivat de *carxot* amb el sentit de 'corretja de tela o de pergami que porten les persones que, en la Degolla, representen els soldats del rei Herodes, i amb la qual peguen als espectadors', amb el sufix *-ada* designador de colp donat amb un objecte; així, en EscLl s'inclou *carjotada* només amb el sentit de 'golpe dado con el *carjot*'; també podria analitzar-se *carxotada* com un derivat del verb *carxotar* 'pegar carxots (a algú)' (DNV), derivat de *carxot*, sobretot si entenem *carxotada* com un sinònim de *carxot*, com fan el DCVB i MGad. El verb *carjotar* 'casar' figura en Sanelo (DECat, II, 602).

41: I, 346), *talladora* (1837: I, 195). La primera i la segona formes són variants d'*esteranyinadora*, derivat de *teranyina*, com el verb *esteranyinar*, amb el prefix *es-* indicador de supressió (DCVB). Conté una síncope de la *e* interior pretònica en contacte amb la ròtica. Altres variants d'aquest mot que documentem en valencià són: *esterenyinadora* (*esterenyinaora*),²³ amb canvi de la *a* en *e* probablement per assimilació al timbre de les vocals de les dues primeres síl·labes, així com al caràcter palatal de la consonant nasal en contacte, *estrenyindadora*,²⁴ en aquest cas amb síncope de la primera vocal interior pretònica; *esterinyadora* (Llorente Falcó 2001: III, 382), amb palatalització de la segona vocal interior pretònica en contacte amb la consonant nasal palatal o reducció i substitució per la *i* de la síl·laba següent, i eliminació per dissimilació d'una de les dues consonants nasals, i *estranyidaora* (1855: I, 367), que sembla producte d'una metàtesi de la consonant dental i eliminació de la segona nasal, juntament, en el mateix text, amb el derivat *estranyidaorà*, que assenyala el colp pegat amb aquest objecte, amb la variant *estranyiorà*, que suposa una elisió de la *-d-* intervocàlica, i una simplificació del grup vocàlic resultant *ao > o*.²⁵

2.2. Els sufixos *-al*, *-ar*

El sufix llatí *-ALIS*, *-E* / *-ARIS*, *-E*, originàriament indicador de pertinença, presentava l'una o l'altra variant d'acord amb condicionaments fonètics; de manera que la forma bàsica *-ALIS* es canviava en *-ARIS*, per dissimilació, si el substantiu primitiu contenia una consonant lateral. Aquesta alternança morfofonològica llatina es retroba en les llengües romàniques que han conservat els descendents d'aquest sufix, encara que s'hi troben diferències quant al predomini de l'una o l'altra variant, amb una major o menor fidelitat a la norma fonètica llatina. Cal dir que en català s'ha expandit, per relació a la norma llatina, la variant *-ar*, més en el català oriental (central i balear) que en l'occidental (cfr. Colomina 2017).

Amb caràcter col·lectiu, per designar camps de plantes cultivades i llocs on abunden plantes o arbusts silvestres, en *El Mole* es fa servir el sufix *-ar* en *°arrosar* (1863: 42), *°bachocar* (1840-41: I, 92),²⁶ **brosar*²⁷ i *cañar* (1840-41: I, 290). En mots amb

²³ "S'asoma al balconet en una *estereñinaora* envolicà en una toballa, y en ella pega arreu" (Faust Hernández Casajuna: *El pati dels cañarets*, Madrid, 1914, p. 25), documentada ja al segle XVII, en la "vuit jochs de debanadores, / tres dits de drap de pintures, / [...] y hu de *estereñinadores*" (Morell 1986: 127).

²⁴ "provaren a rematar-los a granerades blandint *estrenyindadores*" (Josep Pascual Tirado: *De la meua garbera*, Castelló, 1935, p. 26).

²⁵ Els diccionaris històrics no registren aquestes formes, amb l'única excepció d'*estrenyindadora*, que recull el DCVB, però sense documentació.

²⁶ Mot valencià i tortosí, segons el DCVB. Es documenta ja a principis del XIX: "Que ha collit lo *bajocar*?" (*Proclama en forma de coloqui*, València, 1808, p. 1).

²⁷ Aquest en un topònim de l'Albufera (1863: 43). Encara que els diccionaris normatius i històrics no registren el substantiu *brossar* per referència a un lloc on abunda la brossa, sí que és conegut

sentit figurat, per referència a una situació confusa, difícil, complexa, crítica, apareix el sufix *-ar* en °*fangar* (1837: II, 53), ***fabar* (1837: II, 133) i **merengenar*, *merenjenar* (1837: I, 246; 1840-41: I, 203; 1864: 283), adaptació del castellà *berenjenal* ‘embrollo, jaleo, lío’ (veg. Martí 2006), amb canvi del sufix *-al* en *-ar*. El canvi, que podria estar afavorit per assimilació a l'altra bategant del mot, deu ser analògic a les veus d'un sentit similar que contenen aquest sufix, com és el cas de *fangar* i *favar*, i del valencià *alberginar* ‘camp plantat d'albergines’ (DCVB).

Amb el sentit també de situació difícil, complicada, es fa servir el sufix *-al* en *tarquimal*: “No eixirem del *tarquimal* / si no anem a coscorróns” (1840-41: I, 287). En el DCVB i en el DECat (VIII, 319) només figura *tarquimar* ‘lloc on hi ha molt de tarquim’,²⁸ si bé Colomina (2017: 173) registra també en valencià *tarquimal*, però només amb el sentit de lloc on hi ha molt de tarquim. El sentit metafòric s'entén fàcilment, com en *fangar*, pel caràcter enganxós del fang o del tarquim, que dificulta els moviments o les accions.

Té també un caràcter col·lectiu i abundancial el sufix *-ar* en els substantius **clossar* i **genibrar*: “Anaben sis coixos, tots en closes, d'un poblet a un atre, y cansats de pegar cabotaes y ranclechar, s'asentaren baix d'un llidoner [...]. S'adorgueren els sis com a marmotes, y passant per aquell *closar* uns que els coneixien...” (1837: III, 62), “So Chordi, com se coneix / que ya no té ferramenta / com la tenen els demás / y està feta un *chenibrar* / eixa boca de sarset” (1837: II, 201). Es tracta de creacions jocosas, no registrades en els diccionaris. La primera veu és derivada de *clossa*, variant valenciana de *crossa* amb canvi de líquida, i la segona deu estar relacionada amb *geniva*, tenint en compte que fa referència a la boca d'una persona sense dents, que només disposa de les genives. En aquest cas deu haver-se produït un encreuament entre els parònims *geniva* i *ginebrar* ‘ginebreda’,²⁹ tenint en compte que el sufix *-ar* forma derivats col·lectius i abundancials, i s'aplica sovint a fitònims i a altres referents.³⁰ A la persona esdentegada només se li veuen en la boca les genives, i, per tant, jocosament, en lloc de dentadura té només un conjunt de genives.

Es troba el sufix *-al* en adjectius indicadors de pertinença o relació: **pesetal* (1837: I, 151), en *penes pesetals*, això és econòmiques, **carabasin* (1840-41: I, 151), en *llúpies carabasinals*, això és en el cap o *carabassa*, amb la mateixa terminació que *medecinals*, aparegut poc abans en un text on l'autor contrafà jocosament el

en valencià. El registra Escrig (1851), i el podem trobar també documentat: “camp excelent de cultiu, poro camp sens amo, fet un perdut, un *brossar* frondós, per tindre-lo abandonat sos mateixos col·tivadors naturals” (Faustí Barberà, *Per a valencians*, València, 1913, p. 24), per referència figurada al valencià.

²⁸ El DO, el DGLC, el DIEC i el DDLC no registren cap de les dues formes; en el DNV només *tarquimar* ‘lloc ple de tarquim’.

²⁹ *Ginebrar*, derivat col·lectiu i abundancial de *ginebre*. El DCVB registra *ginebrar* a Eivissa i *ginebral* en valencià, però la forma *ginebrar* és també coneguda en terres valencianes (Escrig 1851; Colomina 2017: 63).

³⁰ També es pot entendre com una homonimització de *geniva* al parònim *ginebrar* basant-se en el caràcter col·lectiu i abundancial del sufix *-ar*.

llenguatge mèdic; ***boual* ‘propi dels bous, boví’: “tersera estasió *boual*” (1855: II, 16), per referència al tercer dia de “corregudes de toros” (1855: II, 16), “ganao [...] *boual*” (1863: 18);³¹ **segal* (*cegal*) (1840-41: I, 299), **diarral* ‘diarreic’ (1837: II, 60), **moñicotal* (1837: II, 221), **grasiosal* ‘graciós’ (1837: II, 137), **papafigal* (1840-41: II, 144), per relació al periòdic *El Papafigo*, així com **rechensial* i **desgobernal*, formats per analogia de *constitucional*: “Asò no és chens constitusional, però *rechensial* o *desgobernal*” (1840-41: I, 330). Es tracta de mots no registrats en els diccionaris, sovint de caràcter jocós, creacions dels redactors d’*El Mole*.

2.3. El sufix *-alla*

El sufix *-alla* té caràcter col·lectiu i despectiu en *+fadrinalla* (1837: I, 135);³² en *contalla* (1840-41: I, 111) indica acció i efecte de contar, narració. Quant a *faramalla*, segons Coromines (DECat, III, 884), procediria del castellà, amb el sentit d’‘embolcaire’, ‘conjunt d’embulls i coses aparatoses sense solta’, i en català se li afegí el sentit de ‘conjunt de genteta’, per contaminació de *feram*. En el text d’*El Mole* es refereix jocosament als redactors del periòdic: “y casi tots coneixen a la *faramalla* llauraora que treballa en *El Mole*” (1837: II, 53); el documentem en altres textos valencians dels segles XVIII, XIX i XX amb els sentits de ‘conjunt de genteta o de gent renouera’, ‘xicalla’, i fins i tot ‘conjunt dels ingredients d’un enema’ (Martí 2006).

2.4. El sufix *-am*

El sufix *-am* aplicat a radicals nominals té valor col·lectiu. Segons Moll (2006: 242), “indica multitud o gran volum”. Duarte i Alsina (1986: 73) diuen que, a més del valor col·lectiu, “de vegades potser també intensiu” i que “s’aplica a radicals amb matrius semàntiques força diferents”. En *El Mole* el trobem en: *+costellam* (1837: I, 207; III, 54),³³ *+fullam* (1837: III, 107),³⁴ *°pardalam* (1837: II, 58; 1840-41: I, 34). El DCVB registra *pardalam* ‘multitud de pardals’ en menorquí, en canvi, el DAg (VI, 43) el registra a València. Figura també en els diccionaris valencians del segle XIX

³¹ L’adjectiu *boval*, *boual* o *boal* “s’aplica a certs gèneres de plantes, com la vinya i el vi” (DECat, II, 184), i substantivat designa un estable o corral de bous (DCVB, DECat, DAg, DGLC, DIEC, DNV, DDLC).

³² Es documenta ja al segle XVIII: “Hui corre una *fadrinalla* / que és vergoña nomenar” (*Coloqui nou per a riure’s de bona gana [...], compost per Pep de Quelo el de Paiporta, en este añ de 1753. Primera part*, València, p. 2).

³³ Primera documentació de *costellam* en el DECat (II, 999) en Labèrnia (1839-40). El documentem ja a principis del segle XIX en el *Coloqui del mestre Chusep*: “y si no el deté ma mare, / em destrosa el *costellam*” (BMV, fons Serrano Morales, ms. 6781, p. 2).

³⁴ En el DCVB no es documenta fins 1885, i en el DECat (IV, 225) fins Verdaguer. El documentem ja als segles XVI i XVII: “Ítem dos pilars a cada costat del portal los quals pilars ab ses bases y capitells y pels cantells dels pilars ses motluretes ab sos candelers de *fullams*” (any 1517) (Gómez-Ferrer 2002: 66), “Mes corona de poetes / poca sustància tindrà, / y a mos versos pareguda / fóra fruyt, fóra *fullam*” (any 1685) (Mas 1998: 111).

(Escrig, EscLI, MGad). No el recullen el DGLC, el DIEC ni el DDLC, però sí el DNV.

2.5. El sufix *-ança*

El sufix *-ança* expressa acció i efecte, i actua com a nominalitzador de verbs de la primera conjugació. Forma noms abstractes. López del Castillo (2002: 52-53) afirma que actualment, “fora d’una sèrie de mots de la llengua d’ús”, aquest sufix és substituït “per altres sufixos de derivació”. En *El Mole* el trobem en mots habituals com *desconfiansa* (1840-41: II, 62) i *ordenansa* (1855, II, 181), i en altres on actualment hom prefereix altres sufixos en la llengua literària: *comparansa* (1837: II, 56), que en el DIEC i en el DNV figura com a forma secundària de *comparació*, i **contratanses* ‘tractes, contractaments’ (1837: I, 215), no registrat en els diccionaris històrics ni normatius.

2.6. EL SUFIX *-ANTE*

El sufix *-ante* es troba en l’adjectiu **pillante* (1840: I, 24, 96, 267), que funciona també com a substantiu per conversió gramatical, i en l’adjectiu **remendante*. El primer fa referència als mals governants, astuts i sense escrúpols, que anteposen l’interés personal al col·lectiu. El segon es refereix als sabaters de vell: “el sombrero ya servix per a les ferramentes de un sabater *remendante*” (1837: I, 239), en castellà *zapatero remendón*. En *remendante* el sufix funciona com a adjectivador de verbal, del cast. *remendar*, mentre que *pillante* sembla un cas de sufixació parasitària per relació al castellanisme *pillo*.³⁵ Es tracta, respectivament, de derivats dels castellanismes *pillo* i *remendar*, amb el sufix *-ante*, indicador de l’agent. El sufix agentiu *-ante*, corrent en l’antiga germania castellana, es mostra també molt productiu actualment en castellà en la nominació i adjectivació de verbal (veg. Lang 1992: 186-187, 206). El trobem, igualment, en diversos mots argòtics i col·loquials, sovint de caràcter pejoratiu, documentats en textos populars valencians dels segles XVIII, XIX i XX, com *plaiante*, *calfante*, *tunante*, *redoblante*, *rapante* ‘lladre’, etc. (veg. Martí 2006).³⁶ Tot i que aquest sufix degué introduir-se en català amb mots castellans, posteriorment, ha estat aprofitat per analogia en la creació lèxica en valencià, com segurament és el cas de *pillante* i *remendante*, que no semblen ser coneguts en castellà.

³⁵ Sobre el concepte de sufixació parasitària, veg. Seco (1970: 177-178), que, en la mateixa categoria, registra en Arniches *golfante* ‘golfo’, format “por influjo de *mangante* y tal vez de *tunante*”.

³⁶ Aquest sufix, present en diversos mots usats en valencià, degué contribuir a la popularitat del terme afectiu *mante* (reducció del castellà *amante*) en valencià (veg. Martí 2015: 79-80).

2.7. El sufix *-ària*

El sufix *-ària* es troba en els substantius **anticuària* (1837: II, 119, 163, 165) i **herbolària* (1837: I, 217).³⁷ López del Castillo (2002: 72) es refereix al sufix *-ària* formador de noms femenins “per substantivació de la forma femenina de l’adjectiu [...], significat ‘art, ciència, empresa, espècie, establiment, institució’”, com en *estatuària, funerària, veterinària, etc.*, però en el cas d’*herbolària* i *antiquària* sembla més aviat que caldria partir dels substantius *herbolari* (fem. *herbolària*) i *antiquari* (fem. *antiquària*),³⁸ respectivament, que designen càrrecs o oficis.³⁹

2.8. El sufix *-dera*

El sufix *-dera* forma, a partir de radicals verbals, substantius amb la característica semàntica d’acció i efecte (*bullir - bullidera, bufar - bufadera*) (Cabré 2008: 749; *Gramàtica de la llengua catalana* 2017: 399). Així, partint del verb *adormir* es forma el substantiu **adormidera* ‘adormiment, acció i efecte de dormir, d’estar adormit’: “tot lo que convé saber al poble, y, en fi, tots los michs de eixir-ne de una de la *adormidera* en què està” (1837: I, 302), en el text, figuradament, en relació amb la ignorància que tenen els pobles sobre la manera de fer front als carlins. MGad inclou el substantiu *dormiguera*, com a sinònim de *sonera* i *sonaguera* ‘sueño, soñera, sonariera: gana irresistible de dormir’.⁴⁰ En el DCVB també es registra

³⁷ El DNV registra el masculí *herbolari* ‘herboristeria’. EscLl i MGad recullen *herbolària* ‘tienda donde se venden hierbas medicinales’. Es documenta també en altres textos valencians dels segles XIX i primera meitat del XX, ex., “la dona és una herba mala..., / encara que tots els hòmens / volgueren tindre *herbolària*” (Antoni de Cidón, *Les beates*, València, 1909, p. 2), “–Però, reché, así què fiques? / [...] –És un secret d’*herbolària* / para vivir largos años” (Maximilià Thous, Faust Hernández: *A la vora del riu, mare...*, València, 1919, p. 14), “–¡Chitana! / [...] y pimpollet!, y girànio!./ y tomillo!, y herbasana!, / y sinc sèntims de poleo!, / y ditet!, y calaguala!, / y entre requiebros y flors, / deixen huida la *herbolària*” (Faust Hernández Casajuana, *¡Che, ves a patinar! Falla del carrer de la Mar 1914*, València, p. 3), en aquest cas la rima asonant mostra que l’accent se situa sobre la primera *a*, i no sobre la *i*. També referit a les herbes i plantes medicinals: “TONA: –Qu’és asò, che? / SENTO: –Un regalet. / TONA: –*Herbolària?* / SENTO: –Pa l’enfit / estes herbes bollidetes...; / estes floretes d’así, / pa la migraña [...]; estes raïls [...].” (Rafel Martí Orberà: *Bodes d’or*, València, 1927, p. 17). Així mateix es troba la variant *harbolària*, explicable per assimilació a la vocal tònica, juntament amb la tendència occidental a obrir la *e* de la síl·laba inicial (*Diàlogo reflexiu entre dos amics de la veritat...*, València, 1827, p. 9; *Almanaque de Las Provincias para el año 1896*, p. 104).

³⁸ Sense descartar una possible interferència del castellà, on registrem *anticuaria* ‘ciencia de anticuarios’ al darrer quart del segle XVIII (CORDE, NTLLE) i *herbolaria* ‘botánica aplicada a la medicina’ figura en el DRAE (ed. 1925) com a forma antiquada.

³⁹ El mateix López del Castillo (2002: 70) inclou *-ari* (*-ària*) com a sufix que “forma noms que designen persones, càrrecs, oficis, estats”, com *antiquari* i *herbolari*. Així, l’*antiquària* seria l’art o l’ofici propi de l’antiquari, i l’*herbolària* l’art o la ciència de l’herbolari.

⁴⁰ Aquest diccionari registra *sonaguera*, i no *soneguera*, que seria la forma esperable d’acord amb la doble sufixació *eg + era* (veg. Colomina 1995: 88). En canvi, en *El Mole* apareix *soneguera*. Igualment, en el DCVB, *soneguera*, i no *sonaguera*. Però *sonaguera* també es troba en textos valencians: “y parlant de llits y de *sonaguera*” (Constantí Llobart, *El pare Mulet. Semanari*

dormiguera ‘ganes de dormir’ en valencià i balear.⁴¹ Així mateix, hem sentit en valencià el substantiu *dormidera* amb el sentit d’acció i efecte de dormir’, com *adormidera*.

2.9. El sufix *-dura*

En el sufix *-dura* es troba tant la conservació de la consonant dental com la seua elisió darrere de *a*. Es tracta d’un sufix que forma noms femenins a partir de verbs, dels quals expressa l’acció i l’efecte (cfr. López del Castillo 2002: 156): *afechidura* (1837: I, 380), **contadura* ‘acció de contar (un conte)’ (1855: I, 141), **desgovernaiura*: “el govern de les *desgovernaiures*” (1840-41: I, 330), *°empreñaiura* (1840-41: I, 286), **posadura* (1837: II, 59), **soterraiura* (1840-41: I, 319), *tallaiura* (1837: II, 120), *trovaiures* (1837: I, 239).

2.10. El sufix *-ea*

El reflex del sufix llatí *-ĪTIA* presenta sempre la forma *-ea*, com és habitual en valencià.⁴² Origina noms femenins a partir d’adjectius; indica qualitat, condició o estat.⁴³ Exs. *baixea* (1837: I, 11), *enterea* (1837: II, 72), *fortalea* (1837: I, 46), *franquea* (1840-41: II, 144), *grandea* (1837: II, 163), **honradea* (1837: II, 267), **insulsees* (1837: II, 372), *pobrea* (1840: I, 20), **ridiculea* (1837: II, 19), *riquees* (1840-41: I, 15), *vellea* (1837: II, 70).

2.11. El sufix *-ència*

Notem el sufix *-ència* que forma noms femenins amb el significat de ‘condició de’, ‘qualitat de’ en el substantiu, no registrat en les fonts consultades, **burrència* ‘ignorància, malaptesa, bestiesa’ (1855: I, 309), derivat del castellanisme *burro*, per referència als mals governants.

impolític, y *Bou Solt*, València, 1877, p. 116), “y pega cabotaes de tranquila *sonaguera*” (Gil Barullo, *La perla de Alberic*, València, 1918, p. 3), “Lo que té ara Micalet / és... que té una *sonaguera*!” (*Llibret de la falla dels carrers de Espartero y adyacens*. Any 1928, València, p. 4). La *a* pot explicar-se per analogia d’altres derivats de son, com *sonada*, *sonadeta*, per analogia d’altres substantius deverbals amb la terminació *-a(cons.)era* (*ploradera*, *xarrera*, *cacera*, *fartera*...), o fonèticament per dissimilació entre vocals anteriors *e - é > a - é*, o potser més aviat per la combinació dels factors fonètics i morfològics.

⁴¹ Duarte i Alsina (1986: 101) consideren que el sufix nominalitzador de verbs *-era* “presenta una variant dialectal, a les Balears, en *-guera* i *-iguera* amb verbs de la segona i de la tercera conjugació”. Veiem, però, que també es coneix en valencià.

⁴² Martines (2000: 288-289) afirma que “la var. *-ea* és la més habitual al PV a les hores d’ara, si més no, en les comarques centrals i meridionals”, i a pesar del clar predomini d’aquesta forma, dóna compte d’algunes mostres de la variant *-esa* en textos valencians dels segles XVIII, XIX i XX.

⁴³ Per a la història d’aquest sufix, vegeu Moll (2006: 255) i Duarte i Alsina (1986: 93-94). En català antic la forma *-ea* tenia una major extensió geogràfica que en l’actualitat, on es conserva en valencià, i, segons Duarte i Alsina, “en certs casos a les Illes”.

2.12. El sufix *-ensos*

**Ateniensos* (1837: I, 32, 1837: II, 139), per *atenesos*, és una adaptació del castellà *atenienses*, adaptant analògicament el sufix castellà *-enses* en *-ensos*, seguint el model del català (cfr. cast. *franceses, ingleses* / cat. *francesos, anglesos*).

2.13. Els sufixos *-eny, -enc*

Amb referència als naturals de la comarca valenciana de la Ribera es troba en *El Mole* el gentilici plural **ribereñs* (1837: I, 246), derivat amb el sufix *-eny*. En el DCVB només *riberenc* ‘pertanyent a la ribera o vora de la mar o d’un riu’, documentat en *L’Atlàntida* de Jacint Verdaguer, i ‘nadiu de la Ribera (del Xúquer, de l’Ebre, etc.)’, sense documentació. El DECat (VII, 312) també registra només l’adjectiu *riberenc*, documentat en el mateix text de Verdaguer i en Miquel Alcover. Igualment, el DO, el DGLC, el DIEC i el DNV només recullen *riberenc*, amb tots els seus significats. Cal tenir en compte, però, que el sufix *-eny, -enya* també s’utilitza en català en la formació de noms gentilicis (cfr. Duarte i Alsina 1986: 114; López del Castillo 2002: 175), en topònims espanyols i en els que ens han arribat a través d’aquesta llengua, però també en diversos gentilicis del País Valencià, com *alzireny, almussafeny, naquereny*, etc. (Rull 2004: 260-261). De fet, l’adjectiu *ribereny, riberenya* es documenta en textos catalans dels segles XIX i XX (CTILC) i el recull el DDLC com a sinònim de *riberenc*. Així mateix, Escrig (1851) inclou *ribereny* en el seu diccionari, si bé EscLl i MGad el substitueixen per *riberench*.⁴⁴ Probablement els diccionaris normatius catalans han evitat *ribereny* pel fet de considerar-lo un calc del castellà *ribereño*, sobretot tenint en compte que, segons comenta Rull (2004: 260), “el sufix espanyol *-eñ* és molt més rendible que el corresponent català *-eny*”.⁴⁵

2.14. Els sufixos *-er, -ero, -era*

Com ocorre actualment en valencià, es troben en *El Mole* el sufix genuí *-er* i el castellanitzant *-ero*.

⁴⁴ Evidentment, en altres textos valencians es llegeix *riberenc*, com en *Els moneros* de Francesc Comes: “-Señores, aquí estoy yo. / -Parese usted un *riberenc* (Tots se rihuen)” (València, 1919, p. 14), segurament, un rústic de la Ribera, la qual cosa provoca les rialles de la concurrència urbana. El sufix *-enc* també apareix en *El Mole*, però amb altres radicals, com a gentilici en *albuferenc* (1840-41: I, 34), i amb caràcter abundancial en *famolenc* (1837: I, 48). Duarte i Alsina (1986: 114) es refereixen a les formes on es produeix una vacil·lació entre *-enc* i *-eny*, com ara *alzinenc* i *alzineny*.

⁴⁵ No figura tampoc *-eny* entre els sufixos usats en la formació d’adjectius a partir de noms en Cabré (1994: 53, 2008: 757), que recull *-enc*, però no *-eny*. En canvi, la *Gramàtica de la llengua catalana* (2017: 401-402) de l’IEC sí que inclou *-eny, -enya* entre els sufixos adjectivadors, usats per a formar adjectius de relació i gentilicis (*caribeny, caribenya*), i, igualment, Bruguera (2001: 349) registra el sufix *-eny, -enya* (del llatí *-IGNUS, -A, -UM*) en la formació d’adjectius de matèria i gentilicis.

Duarte i Alsina (1986: 115) creuen que el sufix *-ero*, estés al País Valencià, s'ha de considerar sovint un mossarabisme,⁴⁶ i afegeixen que “en certs casos [...] es pot establir un matis distintiu entre les formes *-er* i *-ero*, coexistents en una mateixa contrada, en el sentit que *-ero* és més afectiu i depreciatiu i *-er* és més objectiu i noble”. Ara bé, com apunten Casanova (1995), Martines (2000: 294-306) i Rull (2004: 172), la forma *-ero* té segurament més a veure amb l'aragonés i el castellà que no amb el mossàrab,⁴⁷ si bé Casanova i Martines coincideixen amb Duarte i Alsina a l'hora d'atorgar al sufix *-ero* un caràcter afectiu.⁴⁸

En *El Mole* trobem *-er* en noms d'oficis i professions, tant en oficis tradicionals: *artiller* (II, 75), *barber* (1837: I, 67), *berguer* (això és, *verguer*) (1840-41: I, 235), *blanquers* (1837: II, 116), *bodegoner* (1837: II, 308-309; 1840-41: I, 131), *botiguers* (II, 365), *cadirers* (II, 365), *campaner* (1863: 35), *carboner* (II, 278; III, 8), *carreter* (1864: 404), *cuiners* (II, 365), *culliter* (1837: II, 201), *cuquiller* (1837: I, 263),⁴⁹ *dolsainer* (1840-41: I, 185), *mariner* (1840-41: I, 265), *femater* (1837: III, 103), *foguener* (1837: I, 4, 91, 315), *pastiser* (1837: II, 365), *pedrapiquer* (1837: I, 334), *pellers* (1837: II, 380), *porter* (1837: II, 254; 1840-41: I, 247), *pregoner* (1840-41: I, 283), *sabater* (1837: II, 94), *sucrers* (1837: 95), *taberner* (1837: I, 352), *tintorers* (1837: II, 116), *velluter* (1837: I, 379), com en altres de documentats més recentment, com *bagachers* (1840-41: I, 11), *bolichers* (1837: I, 378), °*cullerer* ‘fabricant o venedor de culleres’ (1837: I, 57), °*estanquer* (1840-41: I, 99), °*quincaller* (II, 365) i **cheremiter* (1840-41: I, 185).⁵⁰

⁴⁶ Coromines (DECat, VII, 425-426) ja considerava un mossarabisme el substantiu *romero* ‘romani’, usat per Eiximenis com a terme valencià.

⁴⁷ Així mateix, Veny (2003: 33, 155) considera que el sufix *-ero*, “d’una certa freqüència” en mallorquí, és de procedència castellana.

⁴⁸ Casanova posa en relació el sufix *-ero* amb l'arrelament en valencià de la *-o* final en el sistema expressivoafectiu, present en hipocorístics i en apel·latius amb *-o* final. Afegeix Casanova que aquest sistema “elimina el sufix *-er* davant *-ero*: *fallero*, *pardalero*, *tripero*, *mongero*,... tots usats des del segle XVII en el llenguatge popular”. Martines recorda que el sufix *-ero* no és exclusiu del valencià sinó que es troba també “en altres regions de l’idioma”, el relaciona amb la propagació de *-o* en català, i considera que l’èxit d’aquest sufix potser s’ha d’interpretar des d’una perspectiva ampla, “que combine els factors externs, derivats de la influència aragonesa i castellana” i altres “factores de caire intern”.

⁴⁹ Variant de *coquiller*, amb tancament de la *u* àtona en contacte amb les consonants velars i davant la *i* de la síl·laba següent. La forma *cuquiller* es documenta ja al segle XVIII en un poema valencià (Martí 2013: 244). Segons el DCVB, *coquiller* és un derivat de *coca*, “probablement deformació de *coqueller*”. Coromines (DECat, II, 791) creu que *coqueller* / *coquiller* serien derivats d’un “diminutiu o hipocorístic *coquella* / *coquilla* per ‘panet’”, i afegeix que *coqueller* és usat a Tortosa i *coquiller* a València. Cal dir, però, que *coqueller* també es documenta en valencià al segle XVII: “-Altres paren en macips; / altres, en abaixadors. / -Altres se fan *coquellers*” (Ferrando 1995: 273), “Punyalades a un fadrí *coqueller* y a una dona” (Escartí 1999: 261).

⁵⁰ Si bé *xaramita* ‘dolçaina’ es documenta ja en el *Tirant lo Blanch* (DCVB; DA_g, VIII, 278; DECat, IX, 502), el derivat *xaramiter*, que el DCVB registra en valencià meridional, s’hi presenta en aquest diccionari sense documentació, i no és registrat en els altres dos, com tampoc en el DIEC. El DCVB i el DECat recullen també les variants palatalitzades *xeremita*, *xerimita* i *xirimita*, però no la variant *xeremiter* del derivat. Cfr. *xaramiter* en textos alacantins i il·licitans de finals del segle XIX: “el seüebre *charamiter* Simeon” (*El Bou*, Elx, 1885, núm. 33, p. 2), “Y al *charamiter*, que vecha de anar

Referit a persones i animals, pot assenyalar, així mateix, activitats, conductes o condicions: *ambuder* (1837: II, 150), *cucs filaners* (1837: I, 70), **dona conillera* ‘dona molt fecunda’ (1840-41: I, 285), *°frarer* (1837: I, 281), *°frarera* (1837: II, 270), *gos perdiguer* (1837: I, 128), *°goset arbelloner* (1863: 143),⁵¹ *pasachers* (1837: I, 87), *+roders* (1837: II, 200). Designa també fitònims: *albercoquer* (1840-41: I, 70), **braser* ‘esbarzer’ (1837: II, 200), objectes, sovint amb un caràcter col·lectiu, de continent o instrumental: *arer* ‘erer’ (1864: 240), *bolquers* (1837: I, 311), *calser* (1837: I, 107), *pedrer* (1837: II, 262), *tinter* (1837: II, 134), llocs, amb la idea de continent: *colomer* (1837: I, 174), *+escudeller* (1840-41: I, 99), *femer* (1837: II, 248), *graner* (1863: 73); adjectivador de substantius indicant relació: *meler* (1837: II, 204). Té també valor col·lectiu en **centener*, amb el sentit de ‘centenari’: “Segons les descripcions impreses que hi à de dites festes. [...] Però no sabem si al cumplir-se el *centener* de alguna de elles [...]” (1837: II, 356).

Referit a oficis i a condicions o atributs de persones, en alguns noms d’origen castellà hom ha adaptat el sufix *-ero* castellà en *-er*: **camarillers* (1837: I, 89), **prisioner* (1837: I, 260; II, 202), **reposters* (1837: II, 365), *sombrerer* (1837: II, 365; 1863: 22). Aquest fet sembla un indicatiu de la vitalitat que, a pesar de la concurrència de la forma *-ero*, continuava tenint el sufix *-er* en valencià al segle XIX. Igualment, i de manera jocosa, hom transforma el cognom castellà *Landero* en *Llander* o *Llanterner*: “Però el sr. Landero o *Llander* o *Llanterner*” (1837: II, 42). Així mateix, en la relació irònica entre *ligeros*, cos militar, i l’adjectiu *llauger* veiem la consciència de la diferència entre un *-er* propi i un *-ero* castellà: “Pos en quant a la edat, no dic res. Rosí hi à que serví en corasersos quant a la guerra de Napoleon, y ara l’à admitit, sinse ducte per a que servixca en *ligeros*; vechen cuan *llaucher* estarà el pobre rosí” (1837: I, 363).

El sufix *-ero* apareix en *El Mole* en substantius i adjectius que en castellà tenen una forma similar, i que hem d’entendre com a procedents d’aquesta llengua: **apostadero* (1837: III, 11), **del brasero* (1863: 79), **bullanguero* (1837: II, 324), **caminero* (1864: 240), *compañero* (1837: II, 206; 1840-41: I, 319), *+embustero* (1837: II, 326, 1840-41: II, 53), **pandillero* (1840-41: I, 211), **peluquero* (1840-41: I, 264), **reverbero* (1837: I, 247, II, 235), *+salero* ‘gràcia natural’ (1837: II, 165), **trifulquero* (1837: II, 324); igualment, en la forma adaptada en la consonant inicial *+lletero* (1837: I, 89, II, 167, 309), o **morrondanguero* (1870: 38), cast. *morondanguero*, derivat de *morondanga*, que els redactors d’*El Mole* adapten en *morrondanga*.⁵² Igualment, *cebero*, derivat de *ceba*, té un equivalent en el cast. *cebollero* (de *cebolla*); el

en cuidao, perquè estes chiques el tornen tonto” (*El Cullerot*, Alacant, núm. 31, 1897, p. 3). Sobre *xaramita*, veg. també Martí (2017).

⁵¹ Varietat de gos, en valencià (DCVB; DECat, II, 581; Martí, 2011).

⁵² No són rares les fluctuacions entre la bategant i la vibrant. Vegeu, a aquest respecte, Martines (2000: 225-240).

documentem en el topònim de l'Albufera de València *Mateta dels Seberos* (1863: 43), això és, dels *Ceberos*.⁵³

Algunes veus tenen en català formes corresponents amb *-er*, però en *El Mole* només es mostren en la forma *-ero*, coincidint amb el castellà: *armero* (1837: II, 319), *arriero* (1837: II, 238, III, 121), probablement castellanisme *arrier* (DECat, I, 424), *barqueros* (1863: 43, 1864: 278), *carabinero* (1837: I, 330; II, 191), *cartero* (1837: III, 13), *cochero* (1837: II, 140), *farolero* (1837: I, 89),⁵⁴ *florero*,⁵⁵ *ibero* (1837: I, 374), *misionero* (1837: II, 151, 1840-41: I, 474), *peseteros* (1837: II, 254).

En altres mots es troben en variació ambdós sufixos, sense que s'observen diferències semàntiques remarcables entre l'ús de l'un o de l'altre. Es tracta de lexemes compartits pel català i el castellà, però amb una forma diferent en el sufix propi de cada llengua: *caballeros* (I, 28; 1840-41: I, 230) - *caballers* (I, 91; II, 11; III, 24; 1840-41: I, 118), més usada la segona forma; *fullero* (I, 91; II, 101, 326; 1840-41: I, 105) - *fuller* (1837: I, 382),⁵⁶ *tartanero* (II, 170, 223, 232; III, 25; 1840: I, 38) - *tartaners* (II, 231), en canvi en aquests casos més usada la primera, en *-ero*; *torroner* (1855: I, 256, 342) - *torronero* (1863: 82, 83), en sentit figurat, com el cast. *turronero* 'el que saca provecho de un cambio político en que ha tomado una parte política' (Gaspar y Roig 1855, en NTLLE).⁵⁷ També conviuen els sufixos *-ero* i *-er* en el castellanisme *incheniero* (1864: 162), *incheniers* (1837: II, 302).

No és tan habitual trobar el sufix *-ero* en mots que semblen creacions pròpies, tot i que amb la terminació *-o*, i que en castellà coneixen alternatives diferents. Són indicadors del grau d'incorporació d'aquest sufix en valencià, usat

⁵³ En valencià es coneix *ceber* o *cebero*, a referit als venedors de cebes (Escrig 1851, DNV), encara que el DCVB només recull *ceber* amb aquest sentit a Mallorca.

⁵⁴ En aquest mot, segons el DCVB, "és freqüent la forma masculina *farolero*, la qual indica la procedència castellana del mot"; Coromines (DECat, III, 882) també opina que *farol* "ha obtingut més o menys acceptació en terres valencianes, suposo per contagi castellà".

⁵⁵ Cfr. "pos si la duen arreglaeta [la *caeneta*] per damunt del chaleco, pareix un altaret, una capelleta apañada de *florero*" (1837: I, 104), "Lo que més m'agrada de tot fon el dosel del rey, la taula y les caïres, y les arañes de *florero*. Que boniques estaben!" (1837: II, 95). En castellà, *florero* 'el tiesto en que nacen o se ponen las flores', 'el que trata en flores de mano, las hace o las vende' (*Diccionario de Autoridades*, en NTLLE); en català, segons el DCVB, *florer* 'venedor de flors', 'gerro o vas especial per a tenir-hi flors'. En els textos de més amunt procedents d'*El Mole florero té*, però, un sentit diferent, per referència a la persona encarregada de fabricar i posar adornaments, sobretot amb motiu de les festes, en carrers, esglésies, altars, cases, o carros triomfals, així com de preparar el vestuari festiu, tal com el trobem en altres textos valencians dels segles XIX i XX, i com el recullen els diccionaris d'Escrig (1851), EscLI i MGad, sota les formes *florer* i *florero*. Sobre aquest sentit de *florero*, diferent al que recullen els diccionaris històrics i normatius en català (*florer*) i en castellà (*florero*), vegeu Martí (2017).

⁵⁶ El mot *fuller* no figura en el DO, en el DGLC, en el DIEC ni en el DNV, i el DCVB, que el registra sense documentació, el considera pres del castellà *fullero*. Coromines (DCECH, II, 973-975; DECat, IV, 224) valora la possibilitat de considerar el cast. *fullero* un catalanisme, però reflexiona també sobre altres alternatives, i no acaba decidint-se per una proposta etimològica clara. Quant al valencià *fuller*, el registra en Sanelo i en Escrig, i no descarta la possibilitat "de que tenga arraigo en el catalán de Valencia".

⁵⁷ Coromines (DCECH, V, 703) veu probable que el castellà *turrón* siga un catalanisme.

en la formació de nous noms. És el cas de l'adjectiu *cosero*, a referit a un animal que tira guitzes (cast. *coceador*): “li fa aparellar l'aca *cosera*” (1840-41: I, 307), “al cap y al fi, burros són tots, llevant alguns *coseros* mal intencionats y sorros consumats” (1855: II, 10); usat també en sentit figurat: “Però és una burralitat molt *cosera* y torpe anar a la palla, y no al gra” (1855: II, 44), i *animal cosero* com a insult a un poca-solta o capsigrany (1855: II, 75).⁵⁸ Mot derivat de *coç* o *coça* ‘guitza’.

Es troba també el sufix *-ero* en el substantiu **pilotoero* (1840-41: I, 34), per referència a un ocell de l'Albufera de València. No figura en el catàleg d'Orellana (1795), però Vidal (1995 [1851]: 33) incloïa dos ocells d'aquest nom: *Pernis apivorus*, val. *pilotoero*, cast. *halcón abejero*,⁵⁹ i *Circus aeruginosus*, val. *pilotoero*, cast. *arpella*.⁶⁰ Rafael Pardo (Vidal, 1995: 5-6) en el seu comentari al catàleg de Vidal designa aquestes aus de rapinya amb noms diferenciats. El primer *Pernis apivorus*, cast. *halcón abejero*, hi és anomenat en valencià *pilot*,⁶¹ i el segon, *Circus aeruginosus* rep en castellà el nom d'*aguilucho lagunero* i en valencià *arpellot de marjal*. Luis Pardo (1942: 145) incloïa dos ocells diferents amb el nom val. de *pilotoero*: *Circus c. cyaneus* (L.) (cast. *ave de San Martín*) i *Circus pygargus* (L.) (cast. *cenizo*). Momblanch (2003 [1960]: 207) registra també amb el nom de *pilotoero* dues aus diferents: *Cyrcus c. cyaneus* i *Falco apivorus* (cast. *halcón abejero*). Per la seua part, Rosselló i Verger (1995: 91) recull el *Circus aeruginosus* L. amb els noms valencians de *pilotoero* i *arpellot*, que hi correspondrien al “nom català normatiu” *arpella*. Per tant, segons els diferents autors, el nom *pilotoero* (en algun cas, *pilot*) és aplicat fins a quatre ocells distints.

Cal destacar la presència en *El Mole* d'alguns vocables formats amb el sufix *-er(o)* no inclosos en els diccionaris catalans ni castellans, i sovint no enregistrats tampoc en les fonts escrites consultades, almenys en les anteriors cronològicament, amb la qual cosa ben bé es podrien considerar com a creacions dels redactors d'aquest periòdic. Són una prova més de la popularitat d'aquest sufix a l'època.

En aquest sentit, el sufix *-ero* com a adjectivador de substantius i indicant relació apareix en **moleros*, per referència als redactors d'*El Mole*: “Mos han dit que un home que viu en València ha dit que donaria un milló per poder amolar

⁵⁸ El DCVB registra *cosser* (o *cocer*) ‘que tira coces’ en mallorquí i menorquí, sense documentació, però, com veiem, el feien servir també els redactors d'*El Mole*, amb la terminació *-ero*.

⁵⁹ Sobre aquest ocell informava que “el adulto es raro en la Dehesa, mas el joven es muy común”.

⁶⁰ Afegia Vidal que és “sedentario, y muy abundante en las orillas del lago”. EscLl es limita a repetir la informació de Vidal en els dos ocells del mateix nom, sense incloure les denominacions llatines. El mateix es troba en MGad, si bé aquest canvia la forma *pilotoero* per *piloter*.

⁶¹ Aquesta denominació, *pilot*, es troba també en el DNV: “au de presa (*Pernis apivorus*), d'uns 56 centímetres, amb el plomatge marró pàl·lid, especialitzada en la detecció de bucs d'abelles silvestres i vespers, dels quals consumix la mel i les larves’. No figura en el DGLC ni en el DIEC.

als *moleros*” (1837: II, 107), fent un joc de mots amb *amolar*,⁶² “també s’aseguraba que *El Mole* no eixia ya perquè els *moleros* s’havien rebordonit” (1840-41: I, 373),⁶³ i en *papafigueros* (1840-41: II, 37, 106), referit, igualment, als redactors d’*El Papafigo*, un dels noms que pren el periòdic *El Mole* en la segona època.

L’adjectiu **charlatanero* sembla una creació puntual, amb el sufix *-ero*, per permetre la rima amb *farolero*:⁶⁴ “De qui podràs ya fiar-te, / si menistes *faroleros*, / diputats *charlataneros* / es conchuren pa asolar-te!” (1837: I, 89), fora d’aquesta situació fan servir *charlatà* (I, 90).⁶⁵

El substantiu **polvillero* (1837: II, 74), amb el sufix *-ero* indicador d’agent, designa una persona que pren tabac en pols o *polvillo*.⁶⁶ Els mals polítics i governants, que només cerquen el profit personal, són anomenats satíricament **ambisioneros* i **mamerros* (1855: I, 121-122), i, igualment, els partits polítics oportunistes són **milloneros* (1855: I, 190). En el mot **lliberalero* ‘fals liberal’ (1870, 207) el sufix *-ero* afegeix un matis despectiu que no està present en *lliberal*.

Resulta curiós el substantiu **jefero*, derivat del castellanisme *jefe*,⁶⁷ amb el sufix *-ero*, designador en aquest cas de lloc, en concret en el text una oficina o administració política: “Més cuidao tinc yo de no anar raere de un pifiente cosero que de ficar un negosi interesant y urchent en una audiència, en un *jefero* polític, en una capitania cheneral, en una aduana o en un ministeri” (1837: I, 105).

El sufix *-era* forma fitònims en *escursonera* (1837: I, 157; II, 44), derivat d’*escurçó*, variant d’*escorçó*, indica llocs o objectes en *pastera* (1837: II, 237), tipus d’embarcació, *coixinera* (1837: I, 368) o el castellanisme *°rinconera* (1837: II, 319), assenyala ofici en *llavaneres* (1837: II, 294); forma noms col·lectius a partir d’altres noms en *garbera* (1837: I, 173), en el castellanisme **calera* (1837: II, 144), o en l’aragonesisme **femera* (1837: II, 60);⁶⁸ funciona com a nominalitzador de verbs en *+fartera* (1837: I, 153, 384). Combinat amb el sufix *-eg*, forma noms femenins derivats d’altres noms: *+soneguera* (1840-41: I, 88).⁶⁹

⁶² Cfr. el joc de mots paronomàsic per repetició del mateix lexema, amb variacions en la forma: “Mole, *molero*, molut, / molent mos vols amolar; / mol, y te faran pasar / per lo estretet d’unambut” (1840-41: I, 56-57).

⁶³ I en femení, en l’adjectiu *molera*, amb un sentit similar: “la redacció *molera*” (1837: III, 7).

⁶⁴ També hi ha canvi en la terminació de *macarró*, transformat en *macarrí* (1855: I, 191) per la rima: “ballarins” i “macarrins”.

⁶⁵ Segons el DCVB, *xarlatà* és un castellanisme; en canvi, Coromines (DECat, IX, 514) el creu procedent de l’italià *ciarlatano*; és admès per Fabra (1917, 1932), que també el considerava un italianisme, i en el DIEC, però no en el DNV.

⁶⁶ En castellà es registra *polvillo*, però no *polvillero*. El castellanisme *polvillo* ‘tabac en pols’ es documenta en valencià als segles XVIII i XIX.

⁶⁷ En *El Mole* es llegeix *gefe* (1837: I, 223, 261; II, 69), *xefe* (1837: I, 32) i la forma de consonantisme adaptat *quefe* (1840-41: I, 128, 253). Sobre l’adaptació històrica de la /x/ castellana en /k/ en català, vegeu Veny (2006: 33-60).

⁶⁸ Sobre *femera*, vegeu Martí (2012: 145).

⁶⁹ Valencianisme, segons el DCVB i el DECAt (VIII, 67).

2.15. El sufix *-eria*

El sufix *-eria* naix de la combinació dels sufixos *-er* i *-ia* (veg. Duarte i Alsina 1986: 76, 82, 94) i s'utilitza, entre altres funcions, en la formació de noms indicadors de lloc, com *peixcateria* (1837: II, 268), i amb caràcter col·lectiu, com el fan servir els redactors d'*El Mole* en el substantiu **segueria* 'conjunt de cecs' (1864: 204).

2.16. El sufix *-et, -eta*

El sufix *-et*, a més del seu contingut diminutiu, assenyala sovint una valoració expressiva o emotiva de caràcter subjectiu. Amb substantius, per ex., *caset* (1837: I, 111); en castellanismes substitueix el sufix de la llengua d'origen: *sombreret* (1837: II, 323), **condet* (1840-41: I, 281), derivat de *conde* (1840-41: 281). En noms propis pot tenir un caràcter burlesc: *Felipet* (1840-41: I, 4), és a dir, el rei francès Lluís Felip (1840-41: 5). Es troba també en adjectius: *nuets* (I, 296), *primeret* (1840-41: I, 13, 293), *dretets* (1840-41: I, 351), en enumeracions: "que se hu tenien tan *cregudet*, tan *caladet*, tan *maduret*..." (1837: II, 318), en adverbis: *enjornet* (1837: II, 5), *dretet*: "mouen *dretet* al portal de la Reina" (1840: I, 38), *aballet* (1837: II, 157), *claret claret* (1837: II, 93), amb repetició intensiva de l'adverbi, i en locucions adverbials: *a l'instantet* (1837: I, 234), *en seguideta* (1837: I, 264; II, 24, 160).

Hi ha doble sufixació en **palleteta* (1863: 87; 1864: 266) i en l'adverbi **aspayetet* (1864: 250), i, unida a la lexicalització, en **cuetet* (1870, 171), nom d'un ocell,⁷⁰ que trobem en reculls ornitològics referits a la Plana: Castany (2012: 97) l'identifica amb la *Motacilla flava*, i Sanahuja (2003: 139) amb la *Motacilla alba*.

2.17. El sufixos *-edat, -etat*

El sufix llatí vocal + TATE presenta en català una doble solució: hereditària *-d-*, i cultista *-t-*. Forma substantius de qualitat a partir d'adjectius. Duarte i Alsina (1986: 91-92) assenyalen la dificultat d'establir-hi una norma explícita en la distribució de les variants. Amb tot, indiquen que "es combinen amb *-edat* els radicals acabats en /t/, en /ls/ i en /š/ i els radicals monosíl·labs acabats en /k/", i "es combinen amb *-tat* els radicals acabats en *-i*, llevat dels acabats en *-ani* i *-geni*, [...] i els radicals acabats en /ás/ (*escassetat*) o els radicals monosíl·labs en [w] (*novetat*)".

En *El Mole* es troba sempre la forma *-etat*, tant en els lexemes que s'ajusten a la segona norma descrita (*novetat*, 1837: I, 158) com en els que, segons la primera norma, haurien de construir-se amb *-edat* (*buidetat*, *falsetat*, *fluixetat*, *sequetat*).

⁷⁰ El DCVB, el DECat, el DGLC, el DIEC i el DNV registren el femení *cueta*, que designa diferents espècies d'ocells, derivat de *cua*.

Aquesta és també la forma del sufix que es llegeix habitualment en els textos i diccionaris valencians d'aqueixa època.⁷¹

**buidetat* (1837: I, 167). En el DCVB *buidetat* 'buidor', com a mallorquí, que és també l'única forma registrada en el DECat (II, 330), en el DO, en el DGLC, en el DIEC i en el DNV.

falsetat (1837: I, 153, 1855: II, 200). El DCVB registra actualment la realització *-etat* a València i Barcelona, i *-edat* només a Mallorca. Amb tot, el DIEC només inclou *falsedat*; el DNV i el DDLC afegeixen també, com a forma secundària, *falsetat*. De fet, *falsetat* es documenta ja en Ramon Llull (DCVB; DECat, III, 870). Aquesta és també la forma que trobem habitualment en els textos i diccionaris valencians del segle XIX,⁷² a diferència de la major part dels diccionaris del Principat, que inclouen només *falsedat* (Esteve, Belvitges, Juglà 1803-05, Labèrnia 1839-40, DCCLFI, Saura 1878, Bulbena 1905, DO, DGLC, Vallès 1927),⁷³ encara que en alguns diccionaris catalans del segle XX apareix només *falsetat* (Fiter 1913, Rovira i Virgili 1919).

**fluixetat* (1837: I, 167). El DCVB, el DECat (IV, 57), el DO, el DGLC i el DIEC només registren *fluixedat*; en el DAG (IV, 70) *fluxedat*. El DDLC inclou *fluixedat*, com a forma principal, i *fluixetat* com a secundària. El DNV també les inclou totes dues, com a formes secundàries de *fluixesa*. Els diccionaris valencians del segle XIX (Escrig 1851, EscLl i MGad) registren només *fluixetat*, i el primer també *fluixea*. En canvi, els diccionaris de Catalunya i les Illes del segle XIX només registren *fluixedat* (Esteve, Belvitges, Juglà 1803-05, Labèrnia 1839-40, Saura 1878), *fluxedat* (DCCLFI, Figuera 1840), *fluxedad* (Febrer 2001, Amengual 1858-1878); igualment, al segle XX, en el diccionari Pal·las (Vallès 1927), *fluixedat*, i en Bulbena (1905, 1919) *fluxedat*, però Rovira i Virgili (1919) registrava, juntament amb *fluixedat*, com a forma secundària, *fluixetat*, i Fiter (1913) només *fluixetat*.

La forma *sequetat* (1837: I, 374) es documenta ja en Ramon Llull (DCVB), tot i això no es registra en el DO, en el DGLC ni en el DIEC; el DDLC i el DNV la inclouen com a forma secundària de *sequedat*. Els diccionaris d'Escrig (1851), EscLl i MGad registren només *sequetat*, com en els textos valencians dels segles XVIII, XIX i primer terç del XX; en canvi, els diccionaris del Principat i les Illes recullen únicament *sequedat* (Esteve, Belvitges, Juglà 1803-05, Labèrnia 1839-40, DCCLFI, Figuera 1840, Saura 1878, Bulbena 1905, 1919, Fiter 1913, Rovira i Virgili 1919, Vallès 1927), *sequedad* (Febrer 2001, Amengual 1858-1878).

⁷¹ Enric Valor preferia també el sufix *-etat* en casos com *falsetat*, *fluixetat* i *sequetat* (Colomina 2010: 179).

⁷² EscLl i MGad inclouen també *falseça*. La forma *falsea*, formada amb el sufix *-ea* (< -ĪTIA) es documenta en algun autor valencià del primer terç del segle XX: "Com el llop, qu'en sa *falsea*, finchin-se amic dels borregos" (Rafael Gayano Lluch, *La última barraca*, València, 1926, p. 13), "Hui sols reina la *falsea*" (Rafael Gayano Lluch, *Per saber la veritat*, València, 1928, p. 6).

⁷³ També en els diccionaris mallorquins i menorquins del segle XIX: *falsedat* (Figuera 1840), *falsedad* (Amengual 1858-1878; Febrer 2001).

2.18. El sufix *-il*

L'adjectiu **tartaneril* (1837: II, 222), no registrat en els diccionaris, sembla una creació original dels redactors d'*El Mole*, amb el sufix culte *-il*, que forma adjectius que indiquen relació a partir de noms, en aquest cas derivat de *tartana*. Segurament cal dir el mateix de l'adjectiu **ministril* 'ministerial' (1855: II, 3), derivat de *ministre* 'cap de qualsevol dels departaments en què es divideix la governació de l'Estat', sense relació amb el substantiu *ministril* 'minister'

2.19. El sufix *-im*

El sufix *-im* forma substantius masculins a partir de noms i de verbs (veg. Duarte i Alsina, 1986: 64, 106; López del Castillo, 2002: 246; Moll, 2006: 253): *escurrim* (1837: I, 196), *rebrotim* (1837: I, 316; II, 324), *socarrim* (1837: I, 128).

2.20. Els sufix *-ina*

Troben el sufix *-ina* en la formació de noms a partir de noms i de verbs. En el primer cas tenim *+faciosina* (1837: I, 303; II, 246; 1840-41: I, 75, 224; 1855: I, 292), derivat de *facció*; mot bastant usat en *El Mole*, per referència, pejorativament, als carlins. No registrat en el DO, en el DGLC, en el DIEC, en el DNV, en el DDLC, ni en el DECat. En el DCVB es recull *facciocina* 'facció', a partir d'EscLl i MGad. Un poc abans figurava en Escrig (1851).

Són deverbals *degollina* (1837: II, 321), *fuchina* (1837: I, 246) i *tremolina* (1837: I, 260), i probablement *probatina* (1837: I, 12, 179; II, 285).⁷⁴ El substantiu **degollina* no es registra en el DCVB, en el DA_g, en el DECat, en el DO, en el DGLC, ni en el DIEC, però el recullen el DDLC i el DNV.⁷⁵ A primera vista es podria pensar en un castellanisme, si bé en aquesta llengua sembla ser també un mot de documentació moderna,⁷⁶ i en català és conegut el sufix *-ina* en la formació de noms deverbals (veg. López del Castillo 2002: 234). °*Tremolina* 'gresca, canyaret', amb un sentit similar, es troba en altres textos valencians del segle XIX; en canvi, en el DCVB es recull *tremolina* 'esgarrifança', sense documentació, i en el DECat (VIII, 742) s'inclou entre els derivats de *tremolar*, sense més dades.⁷⁷ En castellà, Coromines (DCECH, V, 455) documenta *tremolina* en el *Diccionario de*

⁷⁴ El substantiu *pudina* (1855: II, 315; 1863: 18, 20, 83; 1870: 100), que el DCVB i el DECat (VI, 851-852) recullen en valencià i en tortosí, sense documentació, procediria, segons Coromines (DECat), d'un hipotètic *PŪTĪCĪNUS, -ĪNA. Es registra en el DNV, però no en el DIEC ni en el DDLC.

⁷⁵ Es documenta *degollina* en alguns textos en català de Catalunya i del País Valencià dels segles XIX i XX (CTILC, DDLC).

⁷⁶ En el DRAE no es registra *degollina* fins l'edició de 1884 (NTLLE); en la base de dades CORDE es documenta per primera vegada *degollina* l'any 1823, en Leandro Fernández de Moratín.

⁷⁷ En el DIEC i en el DNV figura *tremolina* referit a un tipus de cop en el tennis de taula. El DDLC sí que recull *tremolina* 'brega', que documenta en el periòdic valencià *El Tio Nelo* (1862).

Autoridades,⁷⁸ i creu que en aquesta llengua deu procedir de l'aragonés,⁷⁹ o potser d'una forma dialectal catalana o italiana, si bé afirma que “no se emplea hoy en estos idiomas”.

+*Fuchina* (*fugina*) té relació amb l'aragonés (veg. Martí 2010: 122),⁸⁰ i segurament també **probatina*. Aquesta veu no es registra en els diccionaris històrics i normatius catalans, com tampoc en el DRAE ni en el DCECH.⁸¹ En el NTLLE *probatina* figura només en el diccionari de Gaspar y Roig (1855), com a veu “provincial”. És, en efecte, una veu coneguda a Aragó, Navarra, Àlaba (Borao 1859, Iribarren 1952, Altaba 1985, Andolz 2004, Nagore 1999, Mercadal 2004) i la Manxa (Serna 1980: 198), i arriba als parlars castellanoaragonesos valencians (Llatas 1959: 134).

2.21. El sufix *-isme*

El substantiu **electrisisme*: “Allò fon el efecte de l'*electrisisme*. En manco de un quart d'hora estava ya coronada la muralla” (1837: II, 303), que en el text pondera la rapidesa d'una acció. Neologisme no registrat en els diccionaris històrics ni normatius, però que es pot trobar en els diccionaris catalans dels segles XIX i XX anteriors al DGLC (Escrig 1851; MGad; Bulbena 1905, 1919; Fiter 1913; Rovira i Virgili 1919; Vallès 1927),⁸² i és conegut en altres llengües, com en castellà,⁸³ en italià⁸⁴ i en francès, encara que poc usat.⁸⁵ Derivat de l'adjectiu *elèctric* amb el sufix *-isme*, que forma substantius que designen processos, propietats o sistemes (cfr.

⁷⁸ En el *Diccionario de Autoridades* (1739) *tremolina* ‘movimiento ruidoso del aire’, ‘bulla, confusión de voces y personas que gritan y enredan’. En el CORDE es documenta des de l'*Entremés del pelicano y ratón*, datat l'any 1691.

⁷⁹ Igualment, Coromines afirma que *tremolar* ‘temblar’ és un aragonesisme en castellà. En els diccionaris aragonesos es troba *tremolar*, *tremolín* i altres derivats, però no *tremolina*. Així, es podria pensar que aquest substantiu s'hagués format en castellà però a partir d'un lexema d'origen aragonés, o català. Sobre els sufixos *-ino* i *-ina* en castellà, vegeu Pharies (2002: 333-334, 341-342).

⁸⁰ També es documenta en la forma *fogina* (Martí 1997: 359), per relació a *fogir*, variant de *fugir*.

⁸¹ Es documenta en una carta en castellà de 1766 de Pedro Andrés Burriel, natural de Buenache (bisbat de Conca).

⁸² En Bulbena (1905) és definit com ‘système qui comprend tous les phénomènes électriques’, i en Vallès (1927) ‘conjunt dels fenòmens elèctrics’, diferenciat en la definició d'*electricitat* ‘agent natural molt poderós, que es manifesta per atraccions i repulsions, per fenòmens lluminosos, per commocions en l'organisme animal i per efectes químics’.

⁸³ En castellà no el recull el DRAE, però *electricismo* sí que apareix en altres diccionaris des del *Diccionario nacional* (1846-1847) de Domínguez (Moreno Villanueva 2012: 413-414).

⁸⁴ Cfr. *elettricismo* ‘elettricità, energia elettrica’, com a veu desusada (GDLI, V, 87), documentada en 1746 (GDIU, II, 810).

⁸⁵ Apareix en el *Dictionnaire critique de la langue française* (1787-1788) de Féraud: *electricisme* “mot nouveau et assez inutile; il a le même sens qu'électricité”, i en el *Dictionnaire de la langue française* (1872-77) de Littré, amb el sentit de ‘l'ensemble des phénomènes de l'électricité’ (*Dictionnaires d'autrefois* en ARTFL).

López del Castillo 2002: 259), i es troba en mots relacionats com *magnetisme*, *galvanisme* o *electrogalvanisme*.

També contenen el sufix *-isme* els substantius **santonisme* (1855: II, 126)⁸⁶ (cfr. cast. *santonismo*), **patrisme* (1855: I, 319), que podria entendre's com un derivat de *pàtria*, si no és una reducció de *patriotisme*,⁸⁷ i **panchisme* (1870: 100), forma satírica sorgida per oposició a *patriotisme*, per relació als polítics oportunistes; igualment, els redactors d'*El Mole* creen el satíctic **panchiota* (1855: II, 174), per oposició a *patriota*.⁸⁸

2.22. El sufix *-iste*

Com és habitual en el valencià del segle XIX, el sufix grecollatí *-ista* adopta en masculí la forma flexionada *-iste*,⁸⁹ exs. *carliste* (1837: I, 12), *caixiste* (1837: II, 246), *contrabandiste* (1837: II, 90), *memorialiste* (1837: I, 328), *periodiste* (1837: I, 5), *trampiste* (1837: II, 275; 1864: 154). Apareix fins i tot en derivats no registrats en els diccionaris històrics i normatius: *empleistes* (1840-41: I, 213), *estanqueristes* (1840-41: I, 100), *mantafulistes* (1837: II, 103), *preambulistes* (II, 101), *trapuliste* (1837: II, 252),⁹⁰ prova de la popularitat d'aquest sufix. Els redactors d'*El Mole* devien considerar el sufix masculí *-ista* com a castellà, a diferència del valencià *-iste*, i el fan servir en passatges en aquesta llengua: "Pienso hacerle proponer si quiere pasar ahí, pues es *carlista*" (1840-41: I, 255). Només en una ocasió llegim *-ista* en un fragment en valencià, però devia ser per influència del castellà, tenint en compte el context militar on s'ubica: "Y què diria un mestre sabater, *contratista* de chineles de soldat?" (1837: II, 94).

2.23. El sufix *-itat*.

El sufix *-itat* forma noms femenins a partir d'adjectius, amb el significat genèric de 'qualitat de', 'condició de' (López del Castillo 2002: 267). Així, els substantius

⁸⁶ Aquest usat en *El Mole* juntament amb els adjectius **santonal* (1855: I, 359) i **santoner* (1855: II, 122), per referència als polítics que en el periòdic són anomenats satíricament *santons* (cast. *santones*).

⁸⁷ *Patriòtic* i *patriotisme* són, segons Coromines (DECat, VI, 282), "creacions del francès, on ja es troben des de 1750". En francès *patriotisme* és derivat de *patriote* amb el sufix *-isme*, probablement influït per l'anglès *patriotism* (Rey 2006).

⁸⁸ Cfr. "com s'han donat creus als hòmens notables, per els seus servisis a la *pancha*...; no, a la *pàtria*, encara que hui tot és u" (1864: 253).

⁸⁹ Per a la història d'aquest sufix, veg. Casanova (1984), el qual afirma que *-iste* triomfa en català occidental des del segle XVI. Popularment també es coneix la forma flexionada de masculí *-isto* en castellà i en italià (cfr. Pharies 2002: 359).

⁹⁰ Mot relacionat amb *tràpala*, *tràpola*, *trapaler*, *trapalista*, per als quals i altres mots vinculats, veg. el DCVB i el DECat (VIII, 714-715), cfr. *trapulante*: "—So *trapulante* (Le quita el almuerzo) / —¡Por vida! / Qu-almorsar més menechat! / —So tunanton!" (Rafael Mª Liern, *¡Carracua!*, València, 1873, p. 20), no registrat en els diccionaris, format amb el mateix sufix que altres mots pejoratius amb *-ante*, com hem vist més amunt.

**falibilitat* (1870: 104) i **infalibilitat* (1870: 158), no registrats en les fonts consultades, es podrien analitzar com a derivats de l'adjectiu (*in*)*fal·lible* amb el sufix *-itat*, o bé entendre's com a casos de síncope, per dissimilació eliminatòria de la segona, o tercera, segons el cas, "i" d'(*in*)*fal·libilitat* per la presència de tres, o quatre, vocals idèntiques en síl·labes consecutives.⁹¹ La forma **fallibitat* (1870: 121) deu relacionar-se amb *fallir*, i el mateix cal dir d'*infallible* (1870: 120), com un derivat de *fallir* amb el sufix *-ble*, que forma adjectius a partir de verbs.

2.24. El sufix *-itis*

Josep Maria Bonilla fa servir jocosament el sufix culte *-itis*, usat pròpiament en patologia per indicar afeccions inflamatòries, en el derivat **trampitis*: "Si *El Mole* cau en mans de [...] un especulador *trampitis*" (1863: 82), on no s'aplica a un lexema culte sinó a un mot popular. López del Castillo (2002: 272) es refereix a altres casos d'ús humorístic d'aquest sufix en adaptacions populars, per relació al tarannà de certes persones.

2.25. Els sufixos *-ment*, *-menta*

El sufix *-menta* és relativament productiu en la llengua popular i col·loquial, però, com assenyala López del Castillo (2002: 297-298), els mots formats amb aquest sufix "són pràcticament absents dels diccionaris". Forma noms femenins a partir de verbs, i indica acció i efecte genèric del verb. En *El Mole* només el trobem en **tornamenta* (1837: I, 332), però se'n podrien citar més exemples procedents de textos popularistes valencians dels segles XIX i XX, com *abovamenta*, *acaparamenta*, *agrunsamenta*, *apartamenta*, *brunyimenta*, *casamenta*, *disfrassamenta*, *exaltamenta*, *glopejamenta*, *llegimenta*, *lligamenta*, *remullamenta*, entre altres. D'altra banda, el sufix *-ment* es troba en alguns substantius no registrats en els diccionaris històrics i normatius: *desapareiximent* (1840-41: I, 220), *fascinament* (1855: I, 220).

2.26. El sufix *-ó* i casos de doble sufixació

El sufix *-ó* s'aplica com a sufix valoratiu a noms: ***canelló* (1837: I, 208; II, 136), derivat diminutiu de *canella*, variant de *canyella* 'part anterior de la cama sobre la mateixa aresta anterior de la tibia'. Amb aquest sentit, aplicat a la part anterior de la tibia, *canelló* no figura en els diccionaris històrics ni normatius. El DCVB registra a Mallorca *canyelló* 'la part més prima de la cama d'un animal de ploma'.

El DECat (VI, 574), el DCVB i el DE (715) situen el val. +*piuló* 'Anas penelope' (1863: 43) entre els derivats de *piular*. Pel seu caràcter, segurament s'ha

⁹¹ *Fal·libilitat* i *infal·libilitat* són cultismes procedents, respectivament, del llatí FALLIBILITATE i INFALLIBILITATE.

de relacionar amb el grup de substantius indicadors de l'agent formats amb el sufix *-ó* (< *-ONE*) a partir de radicals verbals.⁹²

Quant a *palpons*, present en la locució *+a palpons* (1840-41: I, 299), se situa entre els derivats de *palpar*, “amb el sufix *-ons*” (DE 673), que, segons López del Castillo (2002: 317), forma altres locucions adverbials d'aspecte intensiu, com *d'amagatons*, *a borbollons*, etc.

Casos de doble sufixació amb el sufix aspectiu *-ó*: *ell + ó* en el substantiu **trompelló*, en l'expressió *anar a trompellons*: “per a esposar-te a que te denunsien, y anar a voltes y *trompellons* en chent de ploma” (1837: III, 7), referit, en sentit figurat, a les disputes o baralles amb els escriptors. Mot no registrat en el DCVB, el DECat,⁹³ el DO, el DGLC, el DIEC ni el DDLC; en el DNV *trompelló* ‘entropessó’.⁹⁴ I *iss + ó* en el val. *°calvisó* (I, 244), és a dir, *calbissó*, derivat de *calb*, com *calbot* (cfr. DCVB, Martí 2006).⁹⁵

L'adjectiu *xic* forma en valencià sovint derivats amb la suma de més d'un sufix diminutiu i afectiu, com tenim en **chiconina* (1837: I, 84)⁹⁶ i *°chicorrotet* (1840-41: I, 108, 204, 286), aquest darrer tipus, *orr + ot + et*,⁹⁷ també es troba en el substantiu femení **micorroteta* (1840-41: I, 69).

⁹² Sobre el sufix *-ONE* > *-ó* en català, vegeu Moll (2006: 258-259) i Gulsoy (1993: 332-337). En llatí alguns noms d'animals ja es formaven amb el sufix *-O*, *-ONIS* (ex. *FALCONE*), i en castellà també hi ha designacions d'animals amb aquest sufix (ex. *abejón*, *anadón*, etc.) (Pharies 2002: 429-430).

⁹³ En el DECat (VIII, 864) es registra el valencià *trompelló* procedent del DAG, però deu ser una errada per *trompello*, única forma que es recull en el DAG.

⁹⁴ Cfr. *a trompellons* ‘a correquita’: “-Pues tu no eres de Torrelodones? -Sí, però hara m'estic fent valencià *a trompellons*. Ya sé dir: «Un plat blanc, blau, pla, ple de pebre negre està»” (*La Traca*, núm. 62, 1886, p. 2), un candidat a diputat per un districte valencià.

⁹⁵ Pharies (2002: 432) observa que en castellà el sufix *-ón* participa com a element final “en un sinnúmero de cadenas sufijales”.

⁹⁶ També es coneix el masculí *xiconino*: “t'enrecordaràs qu'avans eren molt *chiconinos*” (Maximilià Thous, Faust Hernández: *La bella Codoñ*, Madrid, 1916, p. 8), “Vols que te pegue un pesiguet en la cuixa? [...] Vinga, uno *chiconino*” (Paco Barchino: *Dos pardalets, una aguileta*, València, 1922, p. 15), “Des de chicotet; vaig nàixer aixina; aixina, no, més *chiconino*, un pamet y mig” (Alfred Sendín, *Tonica la del llunar*, València, 1926, p. 5), i *xiconín*: “Com en la botiga venen de tot, l'agafat pal *chiconín*” (Joan Alegre: *La boda de l'hostaler*, València, 1917, p. 18). Mots no registrats en els diccionaris històrics ni normatius.

⁹⁷ Cfr. altres derivats de *xic* amb el sufix *orr* combinat amb altres sufixos diminutius que trobem en textos valencians dels segles XIX i XX: *xicorrotiu*, *-iua*: “És algo *chicorrotiu*, / que brilla, que se somriu” (Ramon Andrés Cabrelles, en *Foc y Flama*, núm. 8, 1913, p. 8), la *quintilla*, “Poeta vach ferme, / cantan-li a la señor·ama / quant era *chicorrotiua*” (Estanislau Alberola: *Poesies*, València, s. a., p. 11), *xicorringo*: “gran com un mosquit, o *xicorringo*, *xicorringo* com un bou?” (Joan M. Borràs Jarque: *El dir de la gent*, Biblioteca de Catalunya, ms. 5359, 1935, p. 49), *xicorronino*: “un pehuet *chicorronino*” (P. Peycé, en Constantí Llobart: *Tipos d'auca*, València, 1878, p. 126), amb la mateixa terminació que *xiconino*; en aragonés es coneix *chicorrón* ‘pequeño; muy pequeño’ (Nagore 1999, Andolz 2004), també amb el sufix *orr*.

2.27. El sufix *-òria*

El substantiu **sinfonòria* no figura en els diccionaris. Apareix en el context de la representació frustrada de l'òpera *Roberto Desvereux*, substituïda per "la òpera del tio *Escaramusa*", la qual cosa provocà la protesta del públic: "Entonses rebenta la bufa dels espectadors que anaba unflan-se des de la *sinfonòria*, y esclafa tot lo públic cridant: "Fora!, fora!, fora!", y pegaben en les taules en los bastons, y cridaben y chiulaben" (1840-41: I, 301); sembla una variant de *simfonia*, amb el mateix sufix que es troba en *cridòria*.⁹⁸

2.28. El sufix *-ós, -osa*

El sufix *-ós, -osa* és adjectivador de substantius: **caramelós* (1855: II, 107), **caramelosa* (1837: II, 96), *riallós* (1837: II, 263), *riallosa* (1837: I, 12; III, 69), *+tarquimós* (1840-41: I, 131), registrat en el DNV i en el DDLC, però no en el DIEC, **tenalloses*: "les mandíbules *tenalloses*" (1840-41: I, 151).

2.29. El sufix *-ú, -una*

El sufix *-ú, -una* forma adjectius a partir de bases nominals, amb el valor de 'relatiu a' (veg. López del Castillo 2002: 381). En *El Mole* el trobem en **faciosuna*: "llibertat *faciosuna*", "artilleria *faciosuna*" (1840-41: I, 190, 191), derivat de *facciós* (en el text, referit als carlins), i en **fraruna*: "república *fraruna*", "rasa *fraruna*" (1840-41: I, 53; II, 3), així com en el castellanisme **cangrejuna*: "chent *cangrejuna*" (1840-41: I, 279), en tots aquests mots amb caràcter pejoratiu.

2.30. Els sufixos *-ungo, -unga, -ingo, -inga*

El substantiu **trampantunga* 'trampa, engany, frau' (1864: 233, 235, 284; 1865: 379; 1870: 170), 'trampós, bergant, oportunista' (1865: 436), derivat aspectiu de *trampa*, amb un sufix despectiu poc corrent en català, és un mot no registrat en les fonts consultades, que sembla una creació dels redactors d'*El Mole*. La mateixa terminació es troba en aquest periòdic en l'antropònim burlesc *Pitunga*, per referència al ministre Pío Pita: "*El Mole* ix com la llangosta de les pandilles, com ixqué cuant a la pandilla de Mendisàbal, y cuant a la pandilla de *Pita Pitunga Pitanga*" (1840-41: I, 211), i en el substantiu *+sandunga* (1864: 278), de possible origen caló documentat en valencià des de principis del segle XIX (Martí 2006).⁹⁹

⁹⁸ Duarte i Alsina (1986: 110), a propòsit del sufix *-òria* i de *cridòria*, consideren la possibilitat, no documentada, "de formacions del tipus: *xerròria* o *xislòria*".

⁹⁹ Segons el DCECH (V, 150), *sandunga* és una veu "de origen incierto, quizá gitano", encara que hi exposa també altres alternatives. Més convençut de l'origen caló d'aquest mot es mostra Roperó Núñez (2007: 63), per a qui "es muy probablemente un préstamo del caló", i addueix a favor d'aquesta opinió el fet que aparega recollit en els diccionaris gitanos. En català *sandunga* es considera generalment un castellanisme (DCVB; DECat, VII, 652), si bé cal tenir en compte que

En altres textos valencians del segle XIX es documenta, amb una terminació idèntica, també amb caràcter pejoratiu, el substantiu *mamandungo*, *-a* ‘persona aprofitada, oportunista’¹⁰⁰ i femení *mamandunga* ‘interés propi, conveniència particular’, derivats de *mamar* fig. ‘obtenir o gaudir un profit, un benefici’ (Martí 2006),¹⁰¹ i el DCVB registra a Beniopa *mamandunga* ‘munyequeta abeurada de llet amb sucre, que es dona als infants molt mamadors perquè s’entretinguin’. Es tracta de la mateixa terminació de **sangandungo* (1837: II, 123, 1855: I, 303), procedent del castellà *zangandungo*, *zangandongo* ‘hombre inútil y perezoso’, segons Coromines (DCECH, VI, 72), derivat de *zángano*.¹⁰² Per tant, possiblement mots com *sandunga* i *sangandungo* degueren afavorir la popularitat del sufix *-ungo*, *-unga* en valencià, que hi seria aprofitat com a sufix valoratiu en la formació de veus d’àmbit col·loquial, com *trampantunga*. En relació amb tot això, com veurem tot seguit, documentem també en els textos valencians les terminacions *-ingo*, *-a* i *-ango*, *-a*, que cal posar en relació amb *-ungo*, *-a*, i amb els sufixos afectius i pejoratius castellans *-ango* / *-anga*, *-engo* / *-enga*, *-ingo* / *-inga*, *-ongo* / *-onga*, *-ungo* / *-unga* (veg. Lang 1990: 162-163, Pharies 1990, 2002), així com amb la presència en català d’alguns mots en *-ang-*, *-eng-*, *-ing-*.

Respecte a *trampantunga*, cal relacionar-lo amb el sinònim **trampantulla* ‘engany, trampa, frau’ (1856: 48), que, encara que menys freqüent, es documenta també en *El Mole*, en aquest cas amb la terminació *-ulla*. Com *trampantunga*, és una veu no registrada en els altres textos consultats. Coromines (DECat, VIII, 715) creu probable que el tortosí *trapantoll* ‘cansament per excés de moviment, etc.’ siga una “adaptació del cast. *trampantojo* (< *trampa ante ojo*), si bé adaptat a la forma i sotmès al sentit del cat. *atrapar*”. En aquest sentit, es podria considerar també el nostre *trampantulla* una possible adaptació del cast. *trampantojo*,¹⁰³ documentat des del segle XVI (DCECH, V, 592-593; CORDE), o millor del femení

s’hi documenta fins i tot abans que en castellà. En efecte, en el DCECH el cast. *sandunga* es documenta per primera vegada en 1849; en el CDE es documenta l’any 1828 en el Duque de Rivas, i en el CORDE en les poesies de José Somoza (1811-1842). En català trobem *sandunga* ja en un col·loqui que forma part d’una còpia d’una recopilació de 1803 de col·loquis anteriors, del segle XVIII, i en un altre col·loqui de 1820 (veg. Martí 2006).

¹⁰⁰ Aplicat sovint en política al profit interessat, obtingut sense mèrits.

¹⁰¹ Es coneix també en el castellà de la Canal de Navarrés: *mamandungo* ‘el que quiere aprovecharse sin escrúpulos de una situación para obtener un beneficio’ (Ponce Palop 2014: 100). Amb un sentit diferent, en andalús *mamandungo* ‘tejerino, churro’ (Pharies 2002: 527). Cfr. cast. *mamar* i *mamancia*.

¹⁰² L’evolució, segons el DCECH, seria **zanganongo* > **zangadongo* > *zangandongo*, amb propagació de la nasal. En aquest diccionari es documenta *zangandongo* al segle XVIII, des del *Diccionario de Autoridades* (1734), i *zangandungo* en Bretón de los Herreros. Pharies (2002: 527) afirma que el sufix *-ungo* es testimonia per primera vegada en castellà en *zangandungo* (*zangandongo*). En val. documentem *sangandongo* per primera vegada en un col·loqui de 1813: “yo em torne loco / sempre que em pose a pensar / el número de *sangandongos* / que varen dechenerar / de aquella hombria de bé” (*Rahonament y coloqui nou de Chusep el Bo y Providència*, p. 2), per relació als afrancesats, i *sangandungo* també des de la primera meitat del segle XIX, més usual.

¹⁰³ Sobre les adaptacions del fonema castellà /x/ en /λ/, vegeu Veny (2006: 77-90).

trampantoja,¹⁰⁴ influït potser en la terminació per altres mots catalans amb *-ulla*, com *ramulla*, *agulla*, etc.¹⁰⁵

Josep Maria Bonilla fa servir la terminació pejorativa *-ingo* en un altre derivat jocós de *trampa*, l'adjectiu **trampantingo* (1863: 84, 85, 86), que apareix en *El Mole* juntament amb tres mots més de caràcter pejoratiu que comparteixen la mateixa terminació: **gafantingo* (1863: 84), **gafautingo* (1863: 85, 86), derivats respectivament de *gafar* (o *agafar*) i *gafaiüt*,¹⁰⁶ i **radicatingo* (1863: 84, 86), que cal relacionar amb l'adjectiu *radical*. Aquestes tres denominacions apareixen en un text satíric sobre la història primitiva d'Espanya, on són els noms dels "partits" que aleshores suposadament es barallaven per la supremacia, com una metàfora jocosa i imaginativa de les disputes dels partits polítics contemporanis, envers els quals Bonilla era molt crític. Pharies (2002: 338-340) es refereix a la gènesi del sufix *-ingo* en castellà, deguda a la variació vocàlica amb el nucli consonàntic sufixal *-ng-*, i afegeix que en no pocs casos la variació vocàlica de la sèrie en *-ng-* s'aplica a una mateixa base lèxica, com l'andalús *mamandungo* 'tejeringo' / *mamindangos* 'dulces de Navidad' (2002: 528); seria també, doncs, el cas de *trampantunga* / *trampantingo*. Aquesta variació es dona així mateix, com hem vist, en el cognom burlesc *Pita Pitunga Pitanga*.¹⁰⁷

López del Castillo (2002: 250) dona compte de l'infix intensiu *-ing-*, amb el qual, segons aquest autor, només es coneix "la sèrie formada damunt «pell»", com *pelleringa*, *pellingo*, etc. Bruguera (2001: 338) es refereix a *-anga*, "sufix dubtós i no explicat que es dona en mitja dotzena de mots", i, "per analogia, si més no per la presència de *-ng-*, hi podríem afegir uns quants altres [mots] en *-enga* [...], i uns altres en *-inga*, la majoria d'origen francès". Pharies (1990: 81-86) cita diversos mots catalans formats amb els sufixos *-nc-* / *-ng-*, la majoria amb *-enc*, però també amb altres terminacions: *-anc* (*burxanc*, *escorranc*, *foranc*, *pollanc*), *-anca* (*calanca*, *fallanca*, *flixanca*, *llosanca*), *-anco* (*favanco*, *potranco*), *-ango* (*brutango*, *fandango*), *-anga* (*bullanga*, *pellanga*, *xaranga*), *-engo* (*badalengo*, *guadengo*), *-enga* (*mallerenga*, *merenga*), *-enco* (*magenco*), *-inga* (*berlinga*, *carlinga*, *futinga*, *potinga*, *pudinga*, *ralinga*, *siringa*, *xeringa*), *-ingo* (*bladingo*, *pelleringo*), *-onc* (*floronc*), *-onga* (*candongang*). Cal dir que entre aquests mots es troben alguns castellanismes i gal·licismes. En valencià també es coneixen alguns diminutius intensius amb *-ingo*, com *menudingo* (DCVB), *xicorringo* (Borràs Jarque, *El dir...*, p. 49), *xicotingo* (Josep Pascual Tirado,

¹⁰⁴ Es documenta en Samaniego, l'any 1797 (CORDE).

¹⁰⁵ Sense oblidar que en castellà, tot i que no sembla haver-hi documentació antiga, no és desconeguda la variant *trampantuja*, amb *u*: "incita a la *trampantuja*, a la mentira" (<http://elcaballeroespanol.blogspot.com.es/2010/12/verano.html>).

¹⁰⁶ Sobre *gafaiüt*, mot que va popularitzar Bernat i Baldoví, veg. Martí (2011).

¹⁰⁷ Hem vist més amunt també la terminació *-anga* en *morrondanga*; altres mots que documentem en valencià als segles XIX i XX amb aquesta terminació són *bullanga*, *mandanga*, *moixiganga*, *pelandanga* (Jesús Morante, *¡Lleve's eixos pantalons!*, València, 1932, p. 32), *poliganga* (*Conversació que tingueren Saro Perrengue, carreter de Godella, y el doctor don Bonifacio Cudol, abogad de València, en lo mes de agost de l'any 1813*, València, p. 4), i *-ango*, ex. *arromango*, *burrango*, *dingolandrango*, *dingondango*, *fandango*, *sanguango*, *mandango*, *mandrango*, etc.

De la meua garbera, Castelló, 1935, p. 236), i s'hi documenten alguns castellanismes amb aquesta terminació, com *pingo*, *mandingo*,¹⁰⁸ així com l'hipocorístic *Mingo*,¹⁰⁹ de *Domingo*, encara que en aquests darrers mots la terminació *-ingo* té un altre origen.

2.31. El sufix *-ús*

Duarte i Alsina (1986: 71) comenten que el sufix aspectiu *-ús* (del llatí *-UCEU*) “té un clar matís despectiu [...] i una minsa vitalitat”. Bruguera (2001: 367) i López del Castillo (2002: 385) registren també el sufix *-ús*, *-ussa* amb valor pejoratiu en substantius i adjectius.¹¹⁰ En *El Mole* apareix *-ús* en *+malaltús* (1837: I, 35) i *pobrus* (1840-41: I, 194), que tenen també un caràcter despectiu o pejoratiu.

2.32. El sufix *-ut*, *-uda*

Per últim, a partir de l'adjectiu *brau*, els redactors d'*El Mole* formen el derivat intensiu **brabut* (per *bravut*) (1855: II, 13), aplicat a un toro brau. Igualment, amb el mateix sufix intensiu *-ut*, a partir del castellanisme, o aragonesisme, *agüela* deriven l'adjectiu **agüeluda*: “se posaba una vella molt *agüeluda* tots los dies a la porta de palàsio” (1840-41: II, 143), probablement per expressar que era una vella decrepita; cfr. *agüelot* ‘demasiado abuelo o viejo’ (MGad).

3. CONCLUSIONS

Els redactors d'*El Mole* es van valdre, entre altres recursos, de la derivació en la seua tasca d'elaborar un registre periodístic en català, que resultés atractiu per al públic ampli al qual anava destinada la publicació, i que al mateix temps cobrés les necessitats del gènere periodístic. L'estudi permet provar la capacitat del valencià del segle XIX per a la creació lèxica utilitzant els mecanismes interns. Així mateix, s'han estudiat els mots de major interès formats per sufixació. Hem trobat diversos mots formats per aquest procediment no enregistrats en les altres fonts escrites catalanes consultades, almenys en les prèvies o contemporànies, sense correspondències directes en castellà, i que deuen ser creacions dels redactors d'*El Mole*. En aquest sentit, es nota que alguns sufixos es mostren més productius en la creativitat lèxica en el periòdic: *-ar* (*crossar*, *genibrar*), *-al* (*pessetal*, *carabassinal*, *cegal*, *boual*, *diarral*, *graciosal*, *monyicotal*, *desgovernal*), *-ante* (*pillante*, *remendante*), -

¹⁰⁸ En castellà *mandingo*, *mandinga* “própiamente nombre étnico de los negros de una gran región del Norte de Guinea” (DCECH, III, 801), documentat ja a principis del segle XVI (CORDE); en català trobem *mandingo* al segle XVII en el valencià Pere Jacint Morlà, com a adjectiu, sinònim de ‘negre’ (Ferrando 1995: 117; Mas i Usó 1998: 211).

¹⁰⁹ Cfr. “-Oy, *Mingo*, tu per así? / -Vacha un bon dia y salut” (Josep Garcia Capilla: *Un adrés del baratillo*, València, 1873, p. 7).

¹¹⁰ Colomina (1991: 53), per la seua part, registra un sufix *-ús* diminutiu.

dura (-ura) (*contadura, desgovernadura, posadura, soterradura*), -ero (*molero, papafiguero, xarlatanero, polvillero, ambicionero, mameró, lliberalero, jefero*), -il (*tartanèril, ministril*), -isme (*patrisme, panxisme*), -ingo (*trampantingo, gafautingo i gafantingo, radicatingo*), -ut, -uda (*bravut, agüeluda*). Unes altres formes derivades per sufixació que només registrem en *El Mole* i que probablement en són creacions pròpies són: *desgovernador, burrencia, molada, ateniensos, trampitis, sinfonòria, tornamenta, ceguèria, tenallós*.

A banda d'aquests mots, s'ha estudiat el procés de sufixació en *El Mole*, i s'han trobat mots no enregistrats en els diccionaris històrics i normatius, no documentats, així com primeres documentacions. Hem constatat també la variació formal en els sufixos -ada (-àa, -à) i -ador (-aor), la presència conjunta de les variants -ar i -al en valencià, la preferència d'*El Mole* i dels textos valencians de l'època pel sufix -etat sobre -edat. Igualment, hem estudiat la convivència de les variants sufixals -er i -ero en el valencià del segle XIX, i la vitalitat que mantenia encara la forma genuïna -er en la formació de paraules noves i en l'adaptació de noms d'origen castellà amb -ero. També s'observa la convivència de -er i -ero en alguns mots. El sufix -ero es troba sobretot en veus que en castellà coneixen una forma similar amb aquest sufix. No és tan habitual trobar -ero en mots que en castellà mostren solucions diferents.

S'observa, així mateix, que algunes veus estan formades amb sufixos diferents als que han acabat imponent-se en la llengua literària moderna, per ex. *donada* 'donació', *contratança, adormidera, soterradura, ribereny, centener* 'centenari', *cocero, femera, ministrat* 'ministerial', *degollina, provatina, electricisme, desapareiximent, fascinament*, entre altres.

Des del punt de vista de la lexicografia normativa, constatem que alguns mots formats per derivació ben coneguts en valencià no han estat inclosos en el DIEC, si bé figuren en el DNV. És el cas de veus com *samugada, baquinada, empastrada, carxotada, pardalam, xaramiter, falsetat, fluixetat, sequetat, pudina, degollina, trompelló, calbissó, tarquimós*.

En la creació lèxica per sufixació en alguns casos està present la interferència lingüística, però aquesta provoca, de vegades, solucions creatives i originals. Així, hi ha, com hem vist, alguns sufixos introduïts amb mots procedents del castellà que han estat aprofitats per a formar mots nous en català, com els sufixos -ante, -ero o -unga. En algunes ocasions tant el lexema com el sufix són d'origen foraster, però el derivat, no documentat en castellà, sembla una formació pròpia (*polvillero, millonero, jefero, pillante, remendante*). Igualment, es documenten alguns lexemes castellans amb sufixos catalans, com *condet, sombrero, reposter, prisioner*. El paper destacat de l'aragonés sobre el valencià es pot observar també en alguns derivats presents en el periòdic, com *femera, fugina* o *probatina*.

En total, s'han analitzat trenta-quatre sufixos diferents, a més d'alguns casos de sufixació múltiple, i alguns sufixos que presenten variants. En aquest darrer cas, estudiem la relació entre les variants, que poden estar determinades per l'origen culte o hereditari del sufix (-etat / -edat), per la variació vocàlica en un

mateix nucli consonàntic sufixal (-ng-), per la interferència lingüística (-er / -ero), o per l'analogia, que determina la formació del masculí *-iste*.

BIBLIOGRAFIA

- ALTABA ESCORIHUELA, J. (1985), *Teruel. Peculiaridades de nuestro léxico popular*, Saragossa, Librería General.
- AMENGUAL, J. J. (1858-1878), *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*, 2 vols. Palma, Juan Colomar.
- ANDOLZ, R. (2004), *Diccionario aragonés*, Saragossa, Mira.
- [ARTFL] *The ARTFL Project* [en línia]. Chicago, University of Chicago [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://artfl-project.uchicago.edu/content/dictionnaires-dautresfois>>.
- BALAGUER, E. (1988), "Una revista popular valenciana: El Mòle (1837 i 1840-41)", *Caplletra*, 4, 69-78.
- BORAO, J. (1859), *Diccionario de voces aragonesas*, Saragossa, Calisto Ariño.
- BRUGUERA, J. (2001), "Sufixos fòssils del català", en *Estudis de Llengua i Literatura catalanes XLII. Miscel·lània Giuseppe Tavani*, vol. 1, Barcelona, PAM, 333-372.
- BULBENA, A. (1905), *Diccionari català-francès-castellà*, Barcelona, Francesch Badia.
- BULBENA, A. (1919), *Diccionario catalán-castellano*, Barcelona, imp. de Vda. Badía Cantenys.
- CABRÉ, Mª T. (1994), *A l'entorn de la paraula (II). Lexicologia catalana*, València, Universitat de València.
- CABRÉ, Mª T. (2008), "La derivació", en *Gramàtica del català contemporani*, Solà, J. (dir.), vol. 1, Barcelona, Empúries, 731-774.
- CASANOVA, E. (1984), "Sobre la moció del sufix -ISTE / -ISTA", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 60, 259-265.
- CASANOVA, E. (1995), "Els hipocorístics en -o [tipus Manuel > Nelo] en valencià: una interpretació", *Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*, 62, 28-36.
- [CDE] DAVIES, M. (2008). *Corpus del español* [en línia] [Consultes: 2017]. Disponible a: <<https://www.corpusdelespanol.org/hist-gen/2008/>>.
- CODONYER BALLESTEROS, R. A. (2000), *Un segle de publicacions periòdiques en valencià: catàleg, València (1827-1936)*, tesi doctoral dirigida pels Drs. Emili Casanova i Antoni Laguna, València, Universitat de València.
- COLOMINA, J. (1991), *El valencià de la Marina Baixa*, València, Generalitat Valenciana.
- COLOMINA, J. (1995), *Els valencians i la llengua normativa*, Alacant, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert".
- COLOMINA, J. (2010), "Enric Valor i el lèxic normatiu", en *Enric Valor. El valor de les paraules*, València, AVL, 152-167.
- COLOMINA, J. (2017), *El sufix -al/-ar amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu. Un estudi de morfofonologia lèxica iberoccitanoromànica*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- [CORDE] REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Banco de datos (CORDE). Corpus diacrónico del español* [en línia] [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://www.rae.es>>.
- [CTILC] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* [en línia], Barcelona [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://ctilc.iec.cat/>>.
- [DAg] *Diccionari Aguiló (1915-1934)*, 8 toms, Barcelona, IEC.

- [DCCLFI] *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià*. Per una societat de Catalans (1839), Barcelona, Joseph Torner.
- [DCECH] COROMINES, J., con la colaboración de j. a. pascual (1980-1991), *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Gredos.
- [DCVB] ALCOVER, A. M. i MOLL, F. DE B. (1988), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, Moll.
- [DDLC] Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://dcc.iec.cat/ddlc/scripts/indexA.asp>>.
- [DE] BRUGUERA, J. (2006), *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- [DECat] COROMINES, J. (1988-1991), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona, Curial.
- [DGLC] FABRA, P. (1932), *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Llibreria Catalònia.
- [DIEC] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995), *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona.
- [DNV] ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Diccionari normatiu valencià* [en línia]. València [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://www.avl.gva.es/dnv>>.
- [DO] FABRA, P. (1917), *Diccionari ortogràfic*, Barcelona, IEC.
- DUARTE, C. i ALSINA, À. (1986), *Gramàtica històrica catalana*, vol. 3, Barcelona, Curial. *El Mole*, València, 1837-1870.
- ESCARTÍ, V. J. (ed.) (1999), Joaquim Aierdi, *Dietari*, Barcelona, Barcino.
- [EscLI] ESCRIG, J. i LLOMBART, C. (1887), *Diccionario valenciano-castellano*, València, Pascual Aguilar.
- ESCRIG, J. (1851), *Diccionario valenciano-castellano*, València, J. Ferrer de Orga.
- ESTEVE, J., BELVITGES, J. i JUGLÀ, A. (1803-1805), *Diccionario catalán-castellano-latino*, Barcelona, Tecla Pla.
- FEBRER I CARDONA, A. (2001), *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí*, edició crítica i estudi introductor a cura de Paredes, m., Barcelona, IEC.
- FERRANDO, A. (ed.) (1995), *Pere Jacint Morlà. Poesies i col·loquis*, València, IVEI.
- FIGUERA, P. A. (1840), *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma, Esteva Trias.
- FITER, J. (1913), *Enciclopèdia moderna catalana*, 5 vols., Barcelona, Joseph Gallach.
- [GDIU] DI MAURO, T. (2000), *Grandi dizionario italiano dell'uso*, Torino, Unione Tip. Editrice Torinese.
- [GDLI] BATTAGLIA, S. (1961-2002), *Grande dizionario della lingua italiana*, 21 vols., Torino, UTET.
- GÓMEZ-FERRER LOZANO, M. (2002), *Vocabulario de arquitectura valenciana: Siglos XV al XVII*, València, Ajuntament de València.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016), *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona.
- GUILLAMET, J. i MAURI, M. (eds.) (2015), *Catàleg històric general de la premsa en català. Volum 1. L'eclosió de periòdics, 1641-1898*, Barcelona, IEC.
- GULSOY, J. (1993), *Estudis de gramàtica històrica*, València / Barcelona, IUFV / PAM.
- IRIBARREN, J. M. (1952), *Vocabulario navarro*, Pamplona, ed. Gómez.
- LABÈRNIA, P. (1839-40), *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*, Barcelona, Espasa Germans.
- LANG, M. F. (1992), *Formación de palabras en español*, Madrid, Cátedra.
- LAPESA, R. (1984), *Historia de la lengua española*, Madrid, Gredos.

- LLATAS, V. (1959), *El habla del Villar del Arzobispo y su comarca*, 2 vols., València, Institución Alfonso el Magnánimo.
- LLORENTE FALCÓ, T. (2001), *Memorias de un setentón*, 3 vols., Valencia, Federico Doménech.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, LL. (2002), *Diccionari de formació de paraules*, Barcelona, ed. 62.
- MARTÍ, J. (2006), *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*, València, Universitat de València.
- MARTÍ, J. (2010), "La presència del català i de l'aragonès a principis del segle XX en els parlars valencians de base castellanoaragonesa. L'obra filològica de Torres Fornes (1903)", *Llengua & Literatura*, 21, 87-133.
- MARTÍ, J. (2011), *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*, València, Denes.
- MARTÍ, J. (2012), "Afinidades léxicas aragonesas en el valenciano del siglo XIX", *Archivo de Filología Aragonesa*, 68, 143-176.
- MARTÍ, J. (2013), "Poemes burlescos, satírics, laudatoris i de disbarats en un manuscrit valencià del segle XVIII", *eHumanista/IVITRA*, 3, 230-257.
- MARTÍ, J. (2015), "El lèxic popular valencià en la literatura de les primeres dècades del segle XX: l'aportació de Faust Hernández Casajuana", *Caplletra*, 59, 75-97.
- MARTINES, J. (2000), *El valencià del segle XIX*, València / Barcelona, IIFV / PAM.
- MARTÍNEZ GALLEGU, F.-A. (2015), "Una premsa nombrosa i efímera al País Valencià", en *Catàleg històric general de la premsa en català. Volum 1. L'eclosió de periòdics, 1641-1898*, Guillaumet, J. i Mauri, M. (eds.), Barcelona, IEC, 187-197.
- MASIUSÓ, P. (1998), *Poesia acadèmica valenciana del Barroc*, Kassel, Edition Reichenberger.
- MERCADAL, M. (2004), *Vocabulario de la Sexma de la Honor de Huesa del Común (Teruel)*, Saragossa, Institución "Fernando el Católico".
- [MGad] MARTÍ I GADEA, J. (1891), *Diccionario valenciano-castellano*, València, José Canales Romà.
- MOLL, F. DE B. (2006), *Gramàtica històrica catalana*, València, PUV.
- MOMBLANCH I GONZÁLBEZ, F. DE P. (2003 [1960]), *Historia de la Albufera de Valencia*, València, Ajuntament de València.
- MORELL I MONTADI, C. (1986), *La famosa comèdia de la Gala està en son punt. Estudi i edició*, Barcelona, Curial / PAM.
- MORENO VILLANUEVA, J. A. (2012), "La inclusión del léxico de la electricidad en los diccionarios de mediados del siglo XIX", en *Avances de Lexicografía Hispánica (I)*, Nomdedeu, A., Forgas, E. i Bargalló, M. (eds.), Tarragona, URV, 411-426.
- NAGORE, F. (dir.) (1999), *Endize de bocables de l'aragonés*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- [NTLLE] REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española* [en línia]. [Consultes: 2017]. Disponible a: <<http://www.rae.es>>.
- ORELLANA, M. A. D' (1795), *Catàleg dels pardals de l'Albufera de València*, València.
- PARDO, L. (1942), *La Albufera de Valencia*, Madrid, CSIC.
- PHARIES, D. (1990), *The Origin and Development of the Ibero-Romance -nc- / -ng- Suffixes*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- PHARIES, D. (2002), *Diccionario etimológico de los sufijos españoles*, Madrid, Gredos.
- PONCE PALOP, J. L. (2014), *Ensayo sobre la filología chellina. El habla de Chella* [en línia]. [Consultes: 2017]. Disponible a: <www.fayos.org>.
- REY, A. (dir.) (2006), *Dictionnaire historique de la langue française*, París, Le Robert.

- ROPERO NÚÑEZ, M. (2007), "Tratamiento lexicográfico y sociolingüístico de los gitanismos del español en el DRAE (desde la *Primera edición de 1780* hasta la *Vigésima segunda de 2001*)", en *Sociolingüística andaluza 15. Estudios dedicados al profesor Miguel Roperó*, Carbonero Cano, P. (dir.), Sevilla, Universidad de Sevilla, 13-80.
- ROSSELLÓ I VERGER, V. M. (1995), *L'Albufera de València*, Barcelona, PAM.
- ROVIRA I VIRGILL, A. (1919), *Diccionari català-castellà & castellà-català*, Barcelona, Antoni López.
- RULL, X. (2004), *La formació de mots*, Vic, Eumo.
- SAURA, J. À. (1878), *Novíssim diccionari manual de las llengües catalana-castellana*, Barcelona, llibreria d'Esteve Pujal, editor.
- SECO, M. (1970), *Arniches y el habla de Madrid*, Madrid / Barcelona, Alfaguara.
- SERNA, J. S. (1980), "Como habla la Mancha (Diccionario manchego). Suplemento (inédito)", *Al-Basit*, 8, 185-202.
- SIMBOR, V. (1989), "La Renaixença al País Valencià", *Caplletra*, 4, 9-41.
- VALLÈS, E. (1927), *Pal·las. Diccionari català-castellà-francés*, Barcelona, Horta S. A.
- VENY, J. (2003), *Espectura i oralitat a Mallorca*, Mallorca, Moll.
- VENY, J. (2006), *Contacte i contrast de llengües i dialectes*, València, PUV.
- VIDAL, I. (1995 [1851]), *Catálogo de las aves de la Albufera. Reproducción de las ediciones de 1851 y 1856 con comentarios a las mismas y listado actualizado de las aves de la Albufera de Valencia realizado por Rafael Pardo*, València, París-Valencia.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista estan subjectes a la llicència de Creative Commons: Reconeixement 3.0 Espanya.